

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2003-07-25

UDK 94:930.22(4)"149/150"

GORIŠKA IN HABSBURŠKO-BENEŠKI ODNOSI OB KONCU 15. STOLETJA V LUČI DNEVNIKOV MARINA SANUDA

Vojko PAVLIN
SI-5000 Nova Gorica, Pod Škabrijelom 3
e-mail: vojko.pavlin@siol.net

IZVLEČEK

Prispevek obravnava zadnjih pet let goriške zgodovine pod goriškimi grofi (1496–1500) predvsem na osnovi zapisov v Dnevnikih znamenitega beneškega kronista Marina Sanuda, ki je pričel s svojo epohalno kroniko leta 1496 in jo pisal do leta 1533. Tozadevna literatura dodatno osvetljuje boj za goriško dediščino med Habsburžani in Benečani, ki je potekal pod vplivom evropskih spopadov širših razsežnosti. Maksimilijanu Habsburškemu je prav v času njegovih največjih političnih neuspehov uspelo vključiti Goriško med svoje dedne dežele.

Ključne besede: Goriška, goriški grof Leonhard, Maksimilijan Habsburški, Benečani, Marino Sanudo

LA CONTEA DI GORIZIA E I RAPPORTI ASBURGICO-VENETI ALLA FINE DEL XV SECOLO ALLA LUCE DEI DIARI DI MARINO SANUDO

SINTESI

Il contributo si basa sugli appunti dei Diari del celebre cronista veneziano Marino Sanudo, che cominciò la sua cronaca memorabile nell'anno 1496 e la scrisse fino all'anno 1533; quindi si parla degli ultimi cinque anni di storia relativi al potere dei conti di Gorizia (1496–1500) nel Goriziano. Queste fonti illustrano ulteriormente la lotta per la successione di Gorizia tra gli Asburgo e i Veneti, che si svolse sotto l'influsso di scontri europei di più ampie estensioni. Massimiliano d'Asburgo, proprio nel periodo dei suoi più grandi insuccessi politici, riuscì a includere la Contea di Gorizia tra i propri domini.

Parole chiave: Contea di Gorizia, conte Leonardo di Gorizia, Massimiliano d'Asburgo, Veneti, Marino Sanudo

GORIŠKA MED HABSBUŠŽANI IN BENEČANI

Komu bo po smrti goriškega grofa Leonharda pripadla goriška deželca? To vprašanje je bilo konec 15. stoletja pri evropskih političnih akterjih v tem prostoru na dnevnem redu. Zadnja leta tega stoletja se je vedelo, da bo rod Goriških kmalu preteklost, saj je bil ostareli goriški grof Leonhard vdovec in brez potomcev ter hudo bolan. Strateški pomen dežele in politični interesi so se glede politične pripadnosti Goriške mešali s pravnimi vidiki. Z njimi so opletali tako Habsburžani na čelu z ambicioznim kraljem Maksimilijanom kot tudi Beneška republika, ki je svojo Terrafermo poskušala razširiti globlje v (pred)alpski prostor. Maksimilijan Habsburški, ki je leta 1493 nasledil očeta Friderika III., s katerim se je začelo nepretrgano vladanje te družine v Rimsko-nemškem cesarstvu, se je s pridobitvijo Burgundije uveljavil tudi v širšem evropskem političnem prostoru. Njegova poroka z Marijo Burgundsko leta 1477, ki je Habsburžanom prinesla zelo bogata področja, je pomenila tudi zaostritev odnosov med habsburško hišo in francoskimi kralji iz dinastije Valois. Ti vsekakor tudi niso mogli biti preveč zadovoljni s habsburško "dinastično ekspanzijo" na španski prestol po poroki Maksimilijanovega sina Filipa z Ivano "Blazno" leta 1496 (na podoben način je bila pripravljena pot do češke in ogrske krone, ki so si ju Habsburžani zagotovili sedem let po Maksimilijanovi smrti).

Na drugi strani je Serenissima – kljub turški grožnji na vzhodu – komaj mogla slutiti bližajoče se upadanje trgovske moči zaradi novoodkritih prekoceanskih dežel. Prav srednjeveška trgovska dominacija je pomenila osnovo za politično moč Beneške republike, ki je odsevala tudi v severnojadranskem prostoru. Razširitev države po padcu kneževine oglejskega patriarhata leta 1420 je Benečane pripeljala do meja Goriške.

Goriška deželca se je prav na osnovi moči goriških grofov uspela izločiti iz Furlanije in je bila že dalj časa ena izmed dežel v cesarstvu. Toda politična moč goriških grofov je bila v 15. stoletju v upadanju. Eden najhujših udarcev za goriške grofe je bil neuspešen boj za celjsko dediščino, ki mu je sledil izjemno neugoden mir v Požarnici leta 1460. Goriški grofje so izgubili koroske posesti do vhoda v Pustertal. Ob morebitnem izumrtju goriških grofov so Habsburžani lahko upali, da bodo podedovali še zadnja dva dela goriškega dominija – "Prednjo grofijo" s centrom v Lienzu na današnjem vzhodnem Tirolskem in "Notranjo grofijo" ob srednji Soči s središčem v Gorici. Toda glede slednje so Benečani menili, da so oni tisti, ki si jo lahko lastijo, saj so kot dediči kneževine oglejskega patriarhata videli v goriških grofih svoje vazale, ki naj bi od oglejskega patriarha dobili Gorico kot službeni fevd za opravljanje odvetništva. Eden glavnih argumentov za to je bilo tudi priznanje beneške nadoblasti s strani samega goriškega grofa Henrika IV., ki se je leta 1424, potem ko je Patrija

postala del beneške države, kot vazal prišel poklonit v Benetke in sprejet investituro. Na drugi strani pa je nedolgo pred tem dejanjem (1415) cesar Sigismund Luksemburški istemu grofu in njegovemu bratu priznal državno neposrednost goriških posesti. Goriški grofje so bili torej državni knezi Rimsko-nemškega cesarstva, po fevdalni tradiciji pa beneški vazali.

Skupni sovražnik tako Benečanov kakor Habsburžanov – Turki – so na prelomu stoletij (1499–1502) usmerili svojo napadalno ost na Beneško republiko in na ta način so lahko Maksimilijanove čete laže zasedle Gorico, vkorakale pa so seveda tudi v Lienz (tam je Leonhard večinoma bival in na gradu Bruck 12. aprila 1500 tudi umrl). Benečani se s Habsburžanovo pridobitvijo niso sprijaznili. To, da Serenissima Maksimilijanu ni dovolila, da bi tako kot oče odšel v Rim na kronanje, je bil zgolj povod za habsburško-beneško vojno, ki jo je leta 1508 začel Habsburžan. Vojaški dogodki so se odvijali do leta 1516, politične "bojne sekire" pa so delno pokopali z mirovnim sporazumom v Wormsu leta 1521 (avstrijsko-beneški spori so bili še dolgo časa pereči, orožje pa je ponovno zarožljalo v vojni za Gradiško (Gradišče ob Soči) oziroma uskoški vojni 1615–1617). Goriška deželca je ostala habsburška ter se ozemeljsko razširila na Tolminsko in na jugu zajela Oglej in Gradišče/Gradisca d'Isonzo (Štih, Simoniti, 1996; Wiesflecker, 1999).

DNEVNICI MARINA SANUDA

V prelomnem času na prehodu iz 15. v 16. stoletje je živel in delal znameniti beneški kronist Marino Sanudo (1466–1536), ki velja v prvi vrsti za vestnega, natančnega in neutrudnega zapisovalca tedanjih "svetovnih" dogodkov, v katerih so Benetke igrale eno ključnih vlog. Med Sanudovimi rokopisi, ki so bili kasneje objavljeni, je na primer zelo pomembno delo Življenja dožev (*Le Vite dei Dogi*), ki ga je začel pisati leta 1493 in dokončal šele leta 1530. Posebej velja omeniti njegov Potopis po beneški Terrafermi (*Itinerario per la Terraferma veneta*), ki vključuje tudi opis Istre (objavljen je tudi v slovenskem prevodu; Darovec, 1999). Prav posebno mesto pa gre njegovim Dnevnikom (*I Diari*), ki se jim je posvetil skoraj vse življenje, saj jih je pisal od začetka leta 1496 do leta 1533. Sanudo je vestno beležil dogajanja in včasih do potankosti prepisal celotne vsebine dokumentov, ker se je očitno zavedal pomembnosti primarnih virov.

Ko se je mlada italijanska država v drugi polovici 19. stoletja ozirala za svojimi vrlimi predniki, je podprla obelodanjenje Sanudovih Dnevnikov, ki so za pet urednikov (Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolò Barozzi, Guglielmo Berchet in Marco Allegri) izdaje obsežnega rokopisa iz beneške knjižnice Marciana pod oznako CL. VII CODD. CDXIX – CDLXXVII pomenili velik zaloga. Pokrovitelj kolosalnega dela, ki je trajalo

malodane četrto stoletje, je bila *La Regia Deputazione Veneta di Storia Patria*. Dnevnik Marina Sanuda – *I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI – MDXXXIII)* – so izhajali v Benetkah od leta 1496 do 1593, in sicer v 58 obsežnih volumnih z okrog 40.000 stolpci (to je 20.000 stranmi). 7000 stolpcev obsegajo samo geografska in imenska kazala, ki so na koncu vsakega volumna. Zadnji del so skupaj s Predgovorom (*Prefazione*), ki je izšel v posebnem zvezku, pravzaprav dokončno natisnili marca 1903 ob priliki prvega mednarodnega kongresa zgodovinskih študij v Rimu, ki se je odvijal aprila istega leta, kar samo potrjuje pomen tega velikega dela (Sanudo, 1879–1902, *Prefazione*; Darovec, 1999).

Italijanska historiografija je pri raziskovanju problematike Goriške v primežu dveh tedanjih veselij že upoštevala tudi Sanudove Dnevnik, predvsem Fabio Cusin v dveh njegovih delih: *Il confine orientale d'Italia nella politica Europea del XIV e XV secolo* (Cusin, 1977²) in *Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X* (Cusin, 1937/38). Beneško-habsburškemu spopadu za Gorico se je posvetila Sofia Seneca v razpravi *Venezia e Massimiliano in lotta per Gorizia* (Seneca, 1960). Kot primer naj navedemo še najnovejši prispevek avstrijskega zgodovinarja Meinrada Pizzininija (v italijanskem prevodu): *I rapporti dei conti di Gorizia con la Repubblica di Venezia* (Pizzinini, 2002).

Sanudovi Dnevnik "ujamejo" goriško stvarnost pod lastnimi grofi – ki se je sicer Sanudo dotakne le občasno – v prvih treh zvezkih. A hkrati gre za zadnjih pet let (1496–1500) zelo razgibane zgodovine te obmejne dežele pod goriškimi grofi, ki bi jo Sanudo kot izpričan beneški patriot seveda želel videti znotraj Beneške republike, a je vendar postala del habsburškega dominija.

Spodaj opisane novice o Goriški v tem obdobju, ki izhajajo iz prvih treh volumnov Sanudovih Dnevnikov in so osvetljene s pomočjo tozadavne literature, so osnova za kronološki prikaz dogodkov, ki so v tesni povezavi z drugimi odmevnejšimi evropskimi dogajanjimi končali večstoletno zgodovino te dežele pod goriškimi grofi.

DNEVNIKI IN GORIŠKA DO PADCA DEŽELE POD HABSBUURŽANE

1496

V prvem letu, ki ga obravnavajo Sanudovi Dnevnik, Goriška nikakor ni bila v ospredju zanimanja beneškega kronista. Še več, Sanudo goriške dežele v tem letu sploh ne omenja. Pozornost Sanudovega peresa je bila prvenstveno usmerjena v dogajanja na Apeninskem polotoku. Spopad za prevlado v Evropi se je namreč na prelomu

stoletij prenesel v Italijo, za katero so že tako bila značilna nesoglasja med posameznimi državami. Že leta 1494 je na Apeninski polotok vkorakal francoski kralj Karel VIII. in zahteval zase Neapeljsko kraljestvo kot staro anžujsko dediščino. Francozi so si na svojo stran pridobili Firence, ki so kmalu po smrti Lorenza Velikastnega za dalj časa pomenile glavno francosko oporno točko v Italiji, kar ni bilo vseh ne Maksimilijanu ne sosednjim italijanskim državam. Habsburžani so bili v sporu s francosko vladarsko hišo Valois že zaradi Burgundije, ki ji je vladal nadvojvoda Filip Lepi, Maksimilijanov sin. Francija je bila s svojimi apetiti v Italiji Maksimilijanov prvi sovražnik, tako da so bili Habsburžani v letih od 1495 do 1497 še beneški zavezniki. 31. maja 1495 se je namreč v doževi palači v Benetkah formirala Sveta liga, v kateri so se poleg Republike sv. Marka znašli še Španija, Milan, papež in habsburški rimski kralj Maksimilijan. Francoski kralj je bil prisiljen umakniti se, toda mnoge francoske vojaške enote so ostale in boji v Italiji so se nadaljevali (Wiesflecker, 1991, 90–94).

Napeti položaj v Italiji je od januarja 1496 "držal" Sanudovo pero v stalni pripravljenosti in to je v Dnevnik zabeležilo številna poročila beneških poslancev, uradnikov in vojaških poveljnikov z raznih dvorov, krajev ter bojišč. Pozornost beneškega kronista je bila torej tedaj precej usmerjena proti jugu, v Neapeljsko kraljestvo, ki so si ga hoteli Francozi prisvojiti. Bližje Benetkam pa so jim bile trn v peti predvsem Firence, ki so s francosko podporo vodile vojno za Piso, ki so jo Benečani za vsako ceno hoteli obdržati pod svojim protektoratom. Zveza se je "v prvem letu Dnevnikov" še razširila in Benetke vendarle niso nasprotovale vodilni Maksimilijanovi vlogi v Sveti ligi. Sanudo poroča, kako je beneški dož Agostino Barbarigo javno obelodanil sklenitev razširjene zveze, za katero so pridobili še Anglijo, in ki so jo podpisali 18. julija 1496 v Rimu (Sanudo, 1879–1902, I, 251–252). Druga polovica leta 1496 je bila vsekakor v znamenju prihoda rimskega kralja Maksimilijana¹ v Italijo. Habsburžanu pri tem ni šlo le za vojne zadeve, temveč ga je prevečala tudi želja, da bi mu papež Aleksander VI. položil na glavo cesarsko krono (Sanudo, 1879–1902, I, 231). Podporo predvidenemu cesarskemu kronanju so v enem izmed členov pogodbe obljubili vsi člani Svete lige. Maksimilijan je lahko upal, da bo zopet zagotovil cesarske pravice v Italiji in utemeljil univerzalno cesarstvo. Do francoske kraljeve hiše je gojil globoko sovraštvo in grožnja, da bo v Italijo vdružil vkorakal francoski kralj, je pripomogla k njegovi odločitvi, da se poda na Apeninski polotok – kljub temu, da ga državni stanovi pri tem niso podprli – in da skupaj z zavezniki popolnoma uniči francosko

¹ Sanudo Maksimilijana vedno imenuje *re dei Romani* in se izogiba besede cesar. Ob neki priložnosti to tudi mimogrede razloži: "... imperador, o per dir meglio re di romani per non haversi ancora coronato ..." (Sanudo, 1879–1902, I, 894).

vojsko, še več, da celo vkoraka v Francijo in za vedno odstrani francosko konkurenco v Evropi. To je bil t. i. Veliki načrt – *Der grosse Plan* (Wiesflecker, 1991, 92, 98–103). Milanski vojvoda Lodovico Sforza "il Moro" je brez kakršnihkoli pomislekov podprl Maksimilijanov prihod,² Benečani pa so bili bolj zadržani (Sanudo, 1879–1902, I, 147).³ Tudi pri denarju se je zapletalo. Habsburžanu, ki je imel stalne finančne težave, so obljubili denarno podporo (pol Benečani, pol Milančani) za nemške vojake in posebej za švicarske najemnike za dobo treh mesecev (Sanudo, 1879–1902, I, 148–149).⁴ Maksimilijan je od Benetk želel še dodatno posojilo, nad čimer pa le-te, kljub njegovim obljubam, niso bile preveč navdušene. Mnogi v beneškem senatu so celo namigovali na to, da bi v zameno za posojilo dobili v zastavo kakšno habsburško ozemlje bližje Benetkam, kakor npr. Trst in Pordenone (Sanudo, 1879–1902, I, 231). Z izplačilom predhodno dogovorjene vsote denarja so Benetke odlašale oziroma so ga pošiljale postopoma; mnenje nekaterih patricijev je bilo, da bi bile Benetke dolžne izplačati denar le v primeru, če bi v Italijo zares prišel francoski kralj. Maksimilijan, ki je avgusta došel v Italijo, kot je zatrjeval, *pacifice et exortato, per beneficio di la liga*, in se srečal z milanskim vojvodo, je bil vznejevoljen in je od Signorije zahteval denar, sicer da se bo vrnil (Sanudo, 1879–1902, I, 276).⁵ Beneški poslanec v Milanu, Francesco Foscari, je v Benetke poročal, kako se je habsburški rimski kralj pritoževal nad ravnanjem Benetk (Seneca, 1960, 55). Kasneje je Maksimilijan še večkrat naročal Benetkam, naj pošljejo preostali denar (Sanudo, 1879–1902, I, 375 sl.).

Predstavniki Lige so se septembra 1496 v kraju Vigevano dogovorili o skupnem delovanju in se odločili, da

bodo zavzeli Livorno, pomembno pristaniško mesto, ki je podpiralo Francoze. Vendar je bilo obleganje mesta neuspešno in Maksimilijan se je konec leta 1496 praznih rok vračal domov (Wiesflecker, 1991, 103–108).⁶ Neuspelo ekspedicijo so spremljala številna nasprotja med člani Lige, ki so se kasneje še potencirala. Beneški poslanec Foscari je ob koncu svoje službe decembra 1496 v poročilu senatu zatrjeval, kako je milanski vojvoda vzpodbujal Habsburžana k prihodu v Italijo ne le zaradi francoske nevarnosti temveč tudi zaradi strahu, da bi si Benetke pridobile Piso (Sanudo, 1879–1902, I, 406; Cusin 1977², 508). Milanski vojvoda je večkrat apeliral na Benetke, naj vrnejo Piso Firencam, da bi se Italija lahko enotno združila v boju zoper Francoze, kar je kmalu postalo mnenje tudi ostalih zaveznikov (Sanudo, 1879–1902, I, 441–450). Benečani pa so, čeprav sami, vztrajali v pisanski vojni in niso verjeli, da bi Firenčani v primeru izročitve Pise zapustili francosko naročje in se podali skupnim italijanskim ciljem naproti (Sanudo, 1879–1902, I, 452). Zavezništvo v Ligi je bilo vse bolj trhlo.

1497

Kmalu za tem, ko Sanudo na kratko sporoča bralcu, kako v Firencah pridiga Savonarola (Sanudo, 1879–1902, I, 533–534),⁷ se v Dnevnikih prvič omenja Gorica. V začetku marca 1497 se je v Benetkah mudil Pietro, eden sinov Gianfrancesca di Gonzaga (*Zuan Francesco*), ki je bil namenjen v Gorico (*Goricia*) ali v Lienz (*Lunz*), da bi dobil posmrtno ostanke že pred nekaj meseci umrle očetove sestre Paole di Gonzaga, žene goriškega grofa, in jo prepeljal v Mantovo. Pietro je imel tudi namen zase in za svoje brate dobiti doto po umrli teti (Sanudo, 1879–1902, I, 539). Goriški grof se je

2 Maksimilijan je bil tudi sorodstveno tesno povezan z vojvodo, bivšim poveljnikom najemnikov, saj se je Habsburžan po smrti svoje prve žene Marije Burgundske in po neuspelem "boju" za bretonsko nevesto zaradi nasprotovanja francoskega kralja ("kraja neveste"), ki je še bolj raznetilo sovraštvo med dinastijama, poročil z vojvodovo nečakinjo Bianco Marijo Sforza, eno najbogatejših nevest na svetu (Wiesflecker, 1991, 78–81). V Dnevnikih beremo, kako se je Maksimilijanova italijanska sopotnica kmalu morala privaditi na nemško naravo rezidence v tirolskem Innsbrucku, kjer je Habsburžan zaradi stalne potrebe po denarju s težavo vzdrževal kraljevi dvor (Sanudo, 1879–1902, I, 735–736). Maksimilijan je lahko s to zvezo pokrtil marsikatero finančno zadrego, Milan pa je pomenil ključno oporo za njegovo velikopotezno italijansko politiko.

3 10. maja 1496 je bila v beneškem senatu (*consejo di pregadi*) velika razprava, ki je razdelila senatorje na tri dele. Eni so bili za to, da bi Maksimilijan na vsak način moral priti v Italijo, drugi, da naj pride le, če bo tam tudi francoski kralj, tretji pa, naj ostane na Nemškem in naj se raje bori proti Francozom v Burgundiji. *Gran disputatione* je sledila še 17. maja in šele ob štirih in pol ponoči so sklenili, da bodo vendarle podprli Maksimilijanov prihod.

4 Obe mestni državi sta se namenili izplačati po 10.000 dukatov mesečno za 2000 konjenikov in 4000 pešcev, s katerimi naj bi Maksimilijan čim prej prišel v Italijo, in še za Švicarje 6000 dukatov mesečno. Maksimilijan se je, ko je zvedel za vse to, strinjal z določili in to izrazil v pismu, ki ga je iz Ulma poslal beneškemu dožu Agostinu Barbarigu.

5 Pri beneškemu dožu je glede tega vprašanja interveniral celo papež (Sanudo, 1879–1902, I, 295–299).

6 V Vigevano je bil tudi Sanudo, ki je spremljal dva beneška poslanca (Sanudo, 1879–1902, I, 304–320).

7 Girolamo Savonarola je bil v političnih prepletih tistega časa "na strani" Francozov in tako nasprotnik Svete lige, v katero so bile vključene tudi Benetke. Razvpiti papež Aleksander VI. (Borgia), takrat nasprotnik Francozov in Firenc, je po končani vojni v Italiji leta 1497 svojo ost lahko uperil proti kritičnim puščicam, ki so iz dominikančevih ust letele tudi vanj. Natančni beneški kronist je kasneje v Dnevnik prepisal tudi breve papeža Aleksandra VI. o izobčenju Savonarola maja 1497 (Sanudo, 1879–1902, I, 632–633) in označil dominikanskega patra za "*doctissimo ... di patria padovano di la Saonarola, et chiamato di Ferrara per esser ivi nato, et fiorentino per esser a Fiorenza quasi educato. Uomo di gran cuor et ingegno*" (Sanudo, 1879–1902, I, 932) ter tudi poročal o njegovem tragičnem sežigu 23. maja 1498 na gmadi sredi Firenc (Sanudo, 1879–1902, I, 968–969).

s Paolo Gonzaga, hčerko mantovskega mejnega grofa Ludovica in Barbare Hohenzollern, poročil 15. novembra 1478 v Boznu (Bolzano)⁸ in ta "ungleiches Paar"⁹ je raje prebival na današnjem vzhodnem Tirolskem, na gradu Bruck pri Lienzu, in se bolj malo zadrževal v Gorici. V zakonu se jima je avgusta 1479 rodila deklica, ki pa je kmalu umrla (morda pa je ob prezgodnjem porodu bila že mrtva), tako da je ostal grof Leonhard brez potomcev (Baum, 2000, 219; Antenhofer, 2002, 223–224). Sanudova notica je pripomogla k določitvi približnega časa Paoline smrti, ki se je verjetno zgodila konec leta 1496 (Babinger, 1956, 17).¹⁰ Njen nečak je bil pri svojih načrtih neuspešen, tako glede tetinih posmrtnih ostankov kot tudi glede dote. Franz Babinger je postavil trditev, da je Paola Gonzaga v starosti 33 ali 34 let umrla v Gorici in da naj bi bila v "kenotafu" v goriški stolnični kapeli sv. Ane dejansko pokopana (Babinger, 1956, 18). Doto pa je njen mož namenil cerkvi reda sv. Jurija v Millstattu na Koroškem, in sicer za blagor duše pokojne žene. V Mantovi pa še niso obupali nad to doto. Giovanni Gonzaga (*signor Zuane di Gonzaga*) je, verjetno zadnjikrat, avgusta 1500, štiri mesece po Leonhardovi smrti, odjezdil k Maksimilijanu z namenom, da bi kar goriško deželo dobil v zameno za doto po Paoli Gonzaga (Sanudo, 1879–1902, III, 698; Babinger, 1956, 19; Seneca, 1960, 67–68; Tavano, 1999, 57).

Zanimivo je, da Sanudo ob tem sploh ne omenja imena goriškega grofa Leonharda. Kaže, da za njegovo ime niti ni vedel oziroma ni bil gotov o njem, saj ga ob prvi naslednji priložnosti "prekristi" v Bernharda (*conte Bernardo di Goricia*) in ga tako še kar nekaj časa poimenuje (Sanudo, 1879–1902, I, 611).¹¹ Goriška v Sanudovih Dnevnikih do tedaj torej nikakor ni bila predmet zanimanja. Ker pa je ovdoveli grof Leonhard imel takrat 53 let in je bil brez potomcev, se je pot odpirala potencialnima dedičema goriške dežele – Benetkam in (ali) habsburškemu kralju Maksimilijanu.

Vest o smrti Paole Gonzaga je prispela v senci dogodkov svetovnih razsežnosti. Skoraj je sovpadala s podpisom premirja med Španijo in Francijo februarja 1497; aprila so k pogodbi¹² pristopili še ostali prizadeti

v vojni (Sanudo, 1879–1902, I, 609). Konec **aprila** 1497 je Benečane presenetila zanje neugodna novica, ki je ohladila diplomatske odnose med Serenissimo in Maksimilijanom. Goriški grof je brez vednosti Benetk Maksimilijanu odstopil nekatere gradove v Furlaniji v zameno za druge *in Elemagna*. Sanudo navaja Krmin, Codroipo in Castelnovo. Kapitanu Čehu *Jachelu*, ki ga je kralj poslal, da bi tam prevzel oblast, so kastelani prisegli zvestobo, čeprav so se nad tem pritoževali (Sanudo, 1879–1902, I, 611). Pogodba o zamenjavi je bila dejansko izdelana že 27. februarja 1497 v Innsbrucku; poleg treh gradov, ki jih omenja Sanudo, se je grof za dobo dvanajstih let odpovedal še Belgradu, Latisani in Flambru, in sicer v zameno za Vipavo in za stara goriška gospostva na zgornjem Koroškem – Grosskirchen (Kirchheim), Oberdrauburg, Grünburg, Pittersberg – ter Možberk (Moosburg). Na ta način je goriški grof zopet dobil koroško palatinsko grofijo, ki naj bi ostala celovita in last Goričana in Maksimilijana (Baum, 2002, 144; Wiesflecker, 1948, 377; Cusin, 1977², 508; Tavano, 1997, 44). Tozadevna dogovarjanja so imela že daljšo zgodovino. Grof Leonhard je še za časa cesarja Friderika zahteval vrnitev palatinske gofije na Koroškem (izgubljene leta 1460), toda cesar je bil glede tega vprašanja nepopustljiv. Friderikov sin Maksimilijan pa je bil navzlic očetovemu mnenju drugačnih misli in je že leta 1481 predlagal zamenjavo nekaterih posesti, ki bi bile lahko identične tistim iz leta 1497. Po smrti Friderika (1493) je lahko tudi v praksi izpeljal svoje zamisli in si tako z naslonitvijo na goriškega grofa utrdil pozicije proti Serenissimi v sami bližini Benetk. V tej smeri je bržkone že razumeti podelitev grofije Ortenburg v zastavo goriškemu grofu (1494), kar je bil za grofa, ki si je želel vračilo koroških posesti, le delen uspeh (Wiesflecker, 1948, 370–376; Baum, 2000, 229).

Maksimilijan torej ni čakal. Medtem ko so bili Benečani zaposleni za vojno proti Firencam, si je – gotovo ne slučajno – kaj kmalu po smrti Leonhardove žene Paole utrdil okope v pomembnih strateških krajih, ki so posebej z utrdbami ob Tilmentu segali že globoko v furlanski prostor. Sanudo v Dnevniku nadaljuje, kako je Signorija *non vollendo perder la lloro ragon, et doten-*

8 Že julija 1476 je bila v Mantovi sklenjena poročna pogodba, ki so jo potem čez dve leti tudi zakramentalno zapečatili (gl. npr. Castri, 2000, 45; Pizzinini, 2001, 149–150; Antenhofer, 2002, 218–222).

9 Z istim terminom so poimenovali razstavo, ki so jo ob štiristoti obletnici smrti zadnjega goriškega grofa postavili na gradu Bruck pri Lienzu. Naslov meri ne le na starostno razliko zakoncev (okoli dvajset let), temveč tudi na različnost okolja, v katerem sta zrasla. Mantovski dvor je bil namreč eden prvih renesančnih žarišč v Italiji, kar seveda ne velja za Gorico ali Lienz (gl. Pizzinini, 2000, 8).

10 V tem Sanudovem pasusu, ki ga citira tudi Babinger, namreč manjka navedba števila mesecev, ki so potekali od Paoline smrti, ki je bila 21. julija 1496 še živa, ko se je iz Čedad vračala v Gorico (Babinger, 1956, 17). Gotovost o času prerane smrti Paole Gonzaga potrjuje tudi žalostna novica, ki je 5. januarja 1497 iz Benetk dospela do Maksimilijana, kakor lahko preberemo v dokumentih, ki so jih obelodanili H. Wiesflecker in sodelavci (Tavano, 1997, 36). Babinger tudi dodaja, da se je moral Pietro – drugi sin Gianfrancesca – z goriškim grofom srečati v Gorici, kajti Leonhard se je spomladi leta 1497 tam zadrževal (Babinger, 1956, 18).

11 Šele avgusta 1499 nam Sanudo poda iz nekega grofovega pisma Signoriji natančnejši zapis: "*Leonardus palatinus Carintiae, comes Tyrolis etc.*" (Sanudo, 1879–1902, II, 1035).

12 Sanudo jo v celoti navaja (Sanudo, 1879–1902, I, 584–590).

dosi che tal cosse si movesse, takoj ukrepala. Beneški Svet desetih se je nemudoma posvetoval o tej zadevi in poslal pooblaščenca Alviseja Manentija v Furlanijo in v Gorico. Beneškemu poslancu (*secretario*) pri kralju v Innsbrucku, Giovanniju Pietru Stella (*Zuam Piero*), so poslali pismo, v katerem mu naročajo, naj se zaradi Habsburžanove poteze v Furlaniji pritoži, saj da gre za beneški fevd. Upravitelju v furlanski Patriji, namestniku (*luogotenente*) Priamu Tronu (*Trum*), je bilo naročeno, naj bo pozoren (*dovesse star vigilante*), prav tako so zahtevali budnost od Sebastiana Zantania, upravitelja (*provedador*) v Gradišču, kajti govorilo se je, da se v Gorici zbirajo možje. V Furlanijo so ponovno poslali tudi vojake (najemnike – stratiote), čeprav so upali, da bodo lahko po mirni poti razrešili ta spor (Sanudo, 1879–1902, I, 611–612). Signorija je tudi Leonharda opozorila, da so vsi kraji v Furlaniji, ki jih grof poseduje, beneški fevdi (Seneca, 1960, 60). Najprej se je v Benetkah govorilo tudi o možni arbitraži glede tega spora – Maksimilijanu so Benetke tudi predlagale arbitražo s strani Lige, česar Habsburžan ni sprejel (Baum, 2002, 144) – a je nato prevladalo mnenje, naj se ta odkloni, če bi jo kdo predlagal (Seneca, 1960, 61). In ko je milanski vojvoda Lodovico Sforza predlagal arbitražo, ki bi jo prevzel "nevtralni" Milan, je beneški poslanec v Milanu, Marco Lippomano, to ponudbo kategorično odbil z besedami: "*Questa non è cosa di metersi in arbitri, perchè è chiaro questo contà è feudo di la Signoria, la qual investì il conte*" (Sanudo, 1879–1902, I, 844). Benečani so bili namreč prepričani, da Milančani v ozadju spletkarijo proti Signoriji v dogovoru s kraljem (Sanudo, 1879–1902, I, 788). Benečani so si torej na vse kriplje prizadevali, da bi preprečili udejanjanje tega sporazuma in so trdovratno držali v svojih rokah pomembno rečno pristanišče Latisano (ki so ga imeli v zastavi od goriškega grofa), zato je Maksimilijan še naprej pridržal zase dele palatinske grofije (Grünburg), zaradi česar je bil grof nezadovoljen, toliko bolj, ker je bil sporazum sklenjen brez vednosti deželnih stanov, ki bi mu lahko okrnjen uspeh še bolj očitali (Wiesflecker, 1948, 378; Coronini, 2000², 61; Tavano, 1997, 47).

Problem nasledstva Goriške je bil v nekem smislu tudi pravni problem. Sanudo ob opisani permutaciji, ki sta jo izvedla Maksimilijan in Leonhard, ne pozabi dodati, kako Benečani pojmujejo Goriško za svoj fevd in da je goriški grof prejel investituro na trgu sv. Marka, česar se še mnogi spominjajo, in je torej *feudatario di la Signoria nostra, ... di la juridition dil patriarchato de Aquileia, el qual non haveva figlioli, et ex consequenti li soi castelli et Goricia si ritornava per il feudo a la Signoria nostra che quella Patria di Friul domina* (Sa-

nudo, 1879–1902, I, 611). Goriški problem je bil v tem pogledu zapleten. Goriški grofje so bili odvetniki oglejske cerkve in oglejski vazali, novejši izsledki pa hkrati zavračajo ukoreninjeno trditev, da je bila Gorica izvorno službeni fevd oglejskih odvetnikov (Štih, 2002, 50–51). Benetke v Sanudovem času niso razpolagale z ustreznim listinskim gradivom. Signorija se je v tej zadevi obrnila tudi na padovanske univerzitetne strokovnjake in v tej "pravni komisiji" sta bila Giovanni Campeggio (*Zuam Campezo*) in Antonio Francesco de Dottori (*Antonio Francesco di Doctori*), *ambedoy excellentissimi doctori legenti* (Sanudo, 1879–1902, I, 611). Beneški kronist se sicer ne moti glede poklona goriškega grofa v Benetkah. Prvi goriški grof, ki je prisegel zvestobo beneškemu dožu – potem ko se je Serenissima uveljavila kot velesila tudi na Terrifermi – je bil Henrik IV., ki je 1. novembra 1424 v Benetkah prejel investituro "*de omnibus pheudis suis que ipse et progenitores sui a Camera Aquilegensis antiquitus habuerunt et tenerunt*" (Wiesflecker, 1948, 356, cit. po Kandler, *Codice Diplomatico Istriano*, III), "*zurando sovra libro de Miser San Marcho vanzelista plu de non esser may contra e per suo eredy contra la predita dogal Signoria*" (Cusin, 1937/38, 86 (op. 1), cit. po Morosini, *Cronaca inedita*, ms. della Biblioteca Marciana, II, 513). Po očetovih stopinjah se je podal tudi Henrikov sin Ivan (9. maja 1455) in nazadnje še (1. novembra 1465) – po treh letih odlašanja – Ivanov mlajši brat Leonhard (Wiesflecker, 1948, 363, 368; Cusin, 1937/38, 91; Seneca, 1960, 51). Beneška republika je imela goriškega grofa dejansko za svojega varovanca.¹³ Za rod Goriških je bilo v 14. in 15. stoletju v glavnem značilno upadanje politične in finančne moči, tako da so ga v svoje okrilje poskušali spraviti bližnji ali nekoliko manj bližnji sosede – Republika sv. Marka, Habsburžani, pa tudi Ogrska, bavarski Wittelsbachi in celjski grofje. Goriški so poskušali manevrirati med njimi in živeti čim bolj samostojno življenje, zato je prišlo večkrat do menjave zaveznitva in do podpisa več dednih pogodb. Habsburžani so z goriškimi grofi sklenili dedno pogodbo že leta 1361, pa potem leta 1394 (v letu 1436 obnovljena), kjer pa je šlo slejkoprej za vsiljen sporazum, zato se Goriški niso čutili zavezane tej privolitvi (Cusin, 1937/38, 81–83; Wiesflecker, 1948, 354, 358).¹⁴ Pač pa so se čutili ogrožene od habsburške hiše, zato so tudi iskali zaslombo pri Celjanih, s katerimi so sklenili več pogodb o dedovanju in se po smrti Ulrika Celjskega v boju za celjsko dediščino hudo opekli in doživeli težak udarec z mirom v Požarnici leta 1460 (Cusin, 1937/38, 88–92; Wiesflecker, 1948, 358–366). Maksimilijan, ki mu je bila Goriška pomemben člen v njegovih italijan-

13 Sanudo našteva med *ricomandati* (raccomandati) tudi goriškega grofa Leonharda (Sanudo, 1879–1902, II, 629).

14 Cusin in za njim Wiesflecker nedvoumno poudarjata, da je sklicevanje avstrijskega zgodovinskega pisarja na 150-letno kontinuiteto dednih pogodb, na osnovi katerih naj bi Goriška leta 1500 pripadla Habsburžanom, netočno.

skih načrtih, se je zavedal trhlosti preteklih zastarelih pogodb in se je poskušal bolj kot cesarski oče približati Goriškim in pripraviti Leonharda, da podpiše novo dedno pogodbo, a se je ta temu vztrajno izmikal. Leonhard je ostal le pri ustni privolitvi, ki naj bi jo jasno izrazil ob navedeni permutaciji leta 1497 (Wiesflecker, 1948, 374, 377, 380; Tavano, 1997, 44).¹⁵ Habsburžanu se je mudilo izposlovati dedno pogodbo tudi zaradi še obstoječih pretenzij bavarskih Wittelsbachov do goriške dežele (Baum, 2002, 144). Morda je do nekega dogovora med Maksimilijanom in Leonhardom prišlo na njunem srečanju v postnem času leta 1498 v Hallu na Tirolskem (Coronini, 2000², 63). Beneški argument o Gorici kot oglejskem fevdu naj bi priznaval tudi Maksimilijan (Sanudo, 1879–1902, I, 735), a je hkrati imelo veliko težo tudi dejstvo, da je bila Goriška državno neposreden fevd. Že cesar Karel IV. je leta 1365 priznal goriške grofe za državne kneze, njegov naslednik na cesarskem prestolu Sigismund pa je 2. julija 1415 v Konstanci potrdil posesti goriškega grofa Henrika kot državni fevd. Po ustavitvi sovražnosti med Goriškimi in Habsburžani leta 1469 se je glede potrditve svojih državnih fevdov grof Leonhard pogajal s cesarjem Friderikom in leta 1470 so ga v Beljaku dejansko prišteli med državne kne-

ze (Wiesflecker, 1948, 351, 355, 368; Cusin, 1937/38, 93; Venuti, 1956, 94; Baum, 2000, 21).

Rivalstvo med Serenissimo in Habsburžani ni bilo vezano le na (pravni) problem nasledstva po zadnjem goriškem grofu, temveč je bilo vpeto v širši politični kontekst. Maksimilijan je imel vseskozi pred očmi cilj v Italiji zagotoviti si cesarske pravice in preprečiti francosko penetracijo na Apeninski polotok. Za Habsburžana je bilo "unerträglich, Frankreich zum Pförtner Italiens zu machen", kajti, kot je imel navado ponavljati, "Italia quae mea est" (Wiesflecker, 1991, 78). Rajši bi izgubil Burgundijo kot Italijo. Z Maksimilijanovimi zahtevami po obnovitvi cesarskih pravic v Italiji, ki jih tam že dolgo časa ni nihče več upošteval, so bila mišljena tudi mnoga območja, ki so jih neposredno ali posredno obvladovali Benečani, tako da je napetost po smrti Maksimilijanovega očeta Friderika (leta 1493), ki je bil v boljših odnosih s Serenissimo, naraščala. Maksimilijan je večkrat razmišljal o napadu na to bogato mestno državo (Wiesflecker, 1991, 89). Zavezništvo v Sveti ligi (1495–1497) je le za kratko deloma zakrilo nezaupanje med Signorijo in rimskim kraljem. In ko je v letu 1497 Liga obstojala zgolj na papirju, so tudi nasprotja med Habsburžanom in Republiko prišla bolj na površje.

Sl. 1: Dürerjeva upodobitev Maksimilijana Habsburškega (Pohl, 1994, 90).

Fig. 1: Dürer's Portrait of Maximilian von Habsburg (Pohl, 1994, 90).

15 Wiesfleckerjevo trditev o grofovi ustni privolitvi postavlja Baum (Baum, 2000, 229) pod vprašaj. Seneca (Seneca, 1960, 52) omenja sicer pogodbo iz leta 1490 (po Fontes Rerum Austriacarum); tako tudi že Morelli (Morelli, 1974², 2).

Julija 1497 je prišlo do večjega incidenta na goriško-beneškem obmejnem področju. Namestnik v furlanski Patriji Giovanni Morosini (*Zuam Morexini*) in upravitelj v Gradišču Sebastian Zantani poročata (Sanudo, 1879–1902, I, 685), kako so 5. julija Nemci (*todeschi*), poslani iz Gorice, požgali nek mlin oglejskega kapitlja na Soči pri Gradišču, ki je bil velike koristi za to utrdbo. Nemci so bili oboroženi in po približni oceni naj bi jih bilo 200, zato je v pismih izražena prošnja, naj iz Benetk v Gradišče zaradi varnosti pošljejo vojake (pešake ali druge), saj bi se tam nahajal le en častnik brez vojakov (*contestabele senza compagnia*), Paolo da Zara. V senatu so bila mnenja, kako odgovoriti na izzivanje, deljena (Sanudo, 1879–1902, I, 686). Nakateri so zagovarjali odgovor s silo, npr. s pomočjo v Furlanijo pravkar dospelih stratiotov, drugi so bili mnenja, da ni dobro zaostrovati odnose. Po dolgi razpravi so se odločili, da bodo v Gradišče sicer poslali okrepitev, dalj pa ne bodo šli, ker je problem Goriške ravnokar predmet pogajanj in je beneški poslanec predvsem s tem namenom na poti k Maksimilijanu.

Kmalu so Benečani za res okrepili to pomembno postojanko ob Soči. Tja so poslali Giovannija da Feltre s 100 pešci, inženirji pa so si dali duška s popraviлом trdnjave. Novi beneški poslanec Giorgio Pisani (*Zorzi Pixani*), ki se je že pred tem incidentom podal v Innsbruck, se je na poti izognil krajem, ki so pripadali goriškemu grofu, *perché non era la Signoria ... con esso conte in bona amicitia* (Sanudo, 1879–1902, I, 700). Obmejne težave – predvsem na področju Gradišča – so bile že nekaj desetletij predmet spora med grofom Leonhardom in Signorijo. Ko je namreč Leonhard po smrti starejšega brata Ivana (1462) prevzel krmilo oslabiljene goriške grofije, je bil še vedno v slabih odnosih s cesarjem, kar je Republika izkoristila in zavzela goriški Švarcenek in Lokev, mitnico na tržaški cesti (Wiesflecker, 1948, 368; Baum, 2000, 215). Ne le da grofove pritožbe niso veliko zalegle, ampak je po triletnem odlašanju moral sprejeti investituro na trgu sv. Marka. Ko je zagrozila turška (in madžarska) nevarnost, so Benečani zavarovali svoje vzhodne meje in postavili obmejne trdnjave med Foljanom (Fogliano) in Gradiščem (tu so zgradili močno obrambno fortifikacijo) tudi na račun goriškega ozemlja; zavzei so goriško mostišče in prisilili goriške podložnike, da so opravljali utrdbeno dela in jih postavljali pred svoja sodišča (Cusin, 1937/38, 94; Wiesflecker, 1948, 368). Želja odtegniti se beneškemu "tutorstvu" odseva tudi pri grofovi izbiri neveste, kajti Paola Gonzaga naj ne bi prinesla v goriško hišo le veliko denarja, temveč bi zagotovila tudi koristno proti-

beneško zavezništvo z Mantovo.¹⁶ In ko je grof Leonhard v poročni pogodbi s svojimi goriškimi posestmi jamčil za doto, je Signorija na mantovskem dvoru takoj protestirala, saj da gre za beneške fevde, s katerimi Leonhard ne more razpolagati (Cusin, 1937/38, 96; Venuti, 1956, 94). Grofova naslonitev na ogrskega kralja Matijo Korvina, ki je ogrožal tako cesarja Friderika kot Republiko, je okrepila njegove pozicije. Vztrajno je zavračal beneške ponudbe, ki naj bi ciljale na denarno razrešitev problema glede dedovanja grofije (Wiesflecker, 1948, 370). Zahteval je tudi povrnitev Latisane, Benetkam v zastavo danega pomembnega pristanišča ob Tilmentu, oviral beneške trgovce in poslance, terjal od beneških podložnikov odškodnino in dal zgraditi obrambni stolp nasproti beneškega mostišča na Soči (Wiesflecker, 1948, 370–372). Gradnjo tega, leta 1485 zgrajenega stolpa, je z denarjem podprla italijanska protibeneška liga, ki ji je pripadala tudi Mantova (Cusin, 1937/38, 95; Venuti, 1956, 96). Naslednje leto je Leonhard tako okrepil svoje zahteve po vrnitvi Gradišča, da je Signorija morala poslati na meje znatno število svojih vojakov in ko je leta 1487 izbruhnila vojna med Sigismundom Tirolskim in Benetkami, je goriški grof poskušal izkoristiti težji položaj Signorije in je zopet protestiral zoper beneško prilastitev Gradišča (Cusin, 1937/38, 96, 99; Wiesflecker, 1948, 372–373; Venuti, 1956, 96–98; Seneca, 1960, 47). Podobno tudi čez deset let, v letu omenjene permutacije. Odnosi na mejnem območju so bili vse bolj napeti. V Benetkah so izvedeli o nasilju nad beneškimi podložniki s strani Goričanov in Benetke so še bolj utrdile Gradišče in ga vojaško okrepile (Seneca, 1960, 60–62), grof Leonhard pa je prosil Maksimilijana za zaščito zaradi beneških zlorab (npr. sečnje gozdov) v njegovi grofiji (Tavano, 1997, 48). Republika je torej držala to občutljivo strateško podočje, ki je nadzorovalo prehod preko Soče, trdno v svojih rokah in vprašanje Gradišča je bilo še naprej na tapeti goriško-beneških odnosov.¹⁷

V teh okoliščinah so se pogajanja glede Gorice med Signorijo in Maksimilijanom nadaljevala. Pričela pa so se že takoj leta 1493, ko je slednji zavlada v cesarstvu. Novi vladar se je namreč še v istem letu proglasil za zaščitnika goriškega grofa in preko svojih poslancev v Benetkah zahteval povrnitev Latisane in Gradišča (Cusin, 1977², 502–503; Baum, 2002, 143). Republika je že takrat okrepila svoje vojaške enote v Furlaniji; vztrajala je na tem, da je goriški grof njen vazal, vendar se je bila pripravljena odpovedati goriški zemlji onstran Alp (alpskih grebenov), tudi če je šlo za staro patriarhovo zemljo. Toda Habsburžan ni hotel o tem kaj dosti slišati,

16 Že leta 1477 se je Paolina mati Barbara pogajala z beneškim dožem o povrnitvi Latisane Goričanom (Pizzinini, 2000, 8).

17 "Gradiščansko-goriška" nasprotja se odražajo tudi pri kakšnem sumljivem prijateljevanju posameznikov s tistimi v Gorici. *Contestabele* Alvise da Novello si je septembra 1499 tovrstno grajo zaslužil s strani upravitelja v Gradišču Zancanija (Sanudo, 1879–1902, II, 1279).

ker je vztrajal na tem, da gre v primeru Goriške za državni fevd (Cusin, 1977², 503; Cusin, 1937/38, 102; Wiesflecker, 1948, 376). Pogovori o tem vprašanju so v vojnem času 1495–97 zastali, 4. julija 1497 pa je beneški poslanec Pisani došel v Innsbruck z namenom, da bi sprožil nadaljevanje pogajanj glede Goriške. Pomenljivo je, da se je v tirolskem glavnem mestu nahajal tudi goriški grof. Maksimilijan se je v teh poletnih mesecih intenzivno ukvarjal z njemu tako ljubim lovom in se mu ni preveč mudilo, da bi z beneškim poslancem razpravljal o Gorici. Izgledalo je, da se bolj zanima za leoparda, ki naj bi ga pripeljali iz Benetk v Innsbruck. Glede Gorice je vse ostalo pri lepih besedah. Govorilo se je, da bi lahko problem rešili s kakšno vsoto denarja (Sanudo, 1879–1902, I, 688 sl.). Dejansko je že junija tega leta Signorija predvidela možnost denarne ponudbe, a z veliko mero opreznosti, Republiko pa je podprl tudi papež Aleksander VI., kajti njegov legat Chieregati je poskušal habsburškega kralja odvrniti od izvršitve pogodbe o permutaciji (Tavano, 1997, 46).

Tudi v naslednjih mesecih je bil uspeh beneških poslancev bolj pičel. Jeseni so se sicer vnele razprave o cesarskih oziroma beneških pravicah do Goriške in širše tudi do oglejskega patriarhata. Benečani so vztrajali pri tezi, da so cesarji podelili oglejski cerkvi polne pravice, Maksimilijan pa je v nasprotju z beneškimi pogledi vztrajal na cesarski nadoblasti in dodal, da je investitura veljala samo za vsakega patriarha posebej in se je zato z beneškim nepriznavanjem zadnjega patriarha pred beneško zasedbo Patrije Ludvika von Tecka pravica do investiture vrnila cesarju. Habsburžan se tudi ni dal prepričati o veljavnosti prisega goriških grofov na trgu sv. Marka in poudaril, da gre pri celotnem goriškem dominiju za državni fevd in da je bil poklon Goriških v Benetkah le znak njihove šibkosti (Tavano, 1997, 47–48; Baum, 2002, 144). Maksimilijan je naročil Pisaniju, naj mu oskrbi pisna dokazila o pravicah Benetk do Gorice, ker da bo na ta način lažje presoditi. Tako je Signorija **oktobra** 1497 dvem omenjenim sodnim izvedencem (*jurisconsulti*) iz Padove naročila, naj s pravnim znanjem pomagata sestaviti zapis, ki bi ga poslali njegovemu visočanstvu (Sanudo, 1879–1902, I, 804).¹⁸ Maksimilijanov maneuver, ki se ga je posluževal vedno, ko se je hotel znebiti kakšne zanj nadležne stvari (Wiesflecker, 1948, 378). Medtem je kralj raje hodil na lov in

v Innsbrucku prirejal turnirje, na katere je vabil plemennitaše od blizu in od daleč (Sanudo, 1879–1902, I, 860). Morda sta bila med njimi tudi španski in neapeljski poslanec, ki sta Habsburžana priganjala, naj poravnata spor s Serenissimo. Maksimilijan jima je kmalu nakazal, da namerava goriško grofijo zavzeti in braniti (Tavano, 1997, 49; Baum, 2000, 231).

1498

Pogajanja med Maksimilijanom in Republiko so obstala na mrtvi točki. Sanudo je 3. **marca** 1498 povzel grenkobo neuspešnih Pisanijevih prizadevanj: "*Di le cose di Goricia, l'orator nostro non potea far nulla*" (Sanudo, 1879–1902, I, 895).

Benetke so se sicer že mesece bojevale proti Firencam na strani Pise in milanski *dux* je vse bolj obtoževal Benečane, da se hočejo polastiti Pise ter poskušal Serenissimo od tega odvrniti. S Sforzo so se strinjali tudi papež Aleksander, španski kraljevi par in Maksimilijan, vendar Benetke nikakor niso hotele odstopiti od pisanske vojne (Sanudo, 1879–1902, I, 885).¹⁹ Habsburški rimski kralj je bil – kakor je Pisani večkrat poročal Signoriji – sploh odklonilen do Italijanov (gotovo v prvi meri do Benečanov), posebej ker je menil, da so ga v Italiji leta 1496 slabo in nespoštljivo sprejeli. Grozil je celo, da se bo sporazumel s Francozi, vendar so v Benetkah po Sanudovih besedah sodeč dobro vedeli, da je kaj takega nemogoče in da gre za prazne grožnje (Sanudo, 1879–1902, I, 787–788, 860).²⁰ Habsburžan je bil dejansko glede Francozov kategoričen. Za pogajanja z njimi še dolgo časa ne bo hotel slišati (Wiesflecker, 1991, 134 sl.). Pač pa je drugače razmišljala Serenissima, ki je kmalu uvidela, da se ji z zamjenjavo na francoskem prestolu kažejo nove možnosti. Po nenadni smrti francoskega kralja Karla VIII.²¹ si je francosko krono zagotovil Ludvik XII., ki je bil bolj prijazen do Benetk, saj mu je šlo predvsem za to, da bi zasedel Milan, ki naj bi bil francoska domena, Benečani pa bi mu pri tem kot zavezniki še kako koristili. Želje po Neaplju tudi ni opustil, a jo je nameraval izpolniti po uspešnem posegu na severu Italije (Wiesflecker, 1991, 109).²² Medtem ko je sredi leta 1498 med Benetkami in Milanom zaradi Pise vladalo vse bolj napeto ozračje in je Maksimilijan poskušal na vse kriplje zbrati denar od nemških knezov za vojno v Burgundiji, se je Republika

18 Sanudo tudi poroča, da je bil spomladi 1498 izveden ogled na terenu v Furlaniji na mejah z goriško grofijo (Sanudo, 1879–1902, I, 949). "Zgodovinsko komisijo", ki naj bi iz dokumentov proučila cesarske pravice na Goriškem, je Maksimilijan v navzočnosti beneškega poslanca Pisanija sklical že avgusta 1497. Sestavljali so jo Konrad Stürtzel, Lodovico Bruno in kasnejši tržaški škof Peter Bonomo (Tavano, 1997, 46).

19 Sanudo kasneje govori o nekakšni neformalni protibeneški ligi (*intelligentia secreta*) med papežem, Maksimilijanom, Milanom, Firencami pa tudi Neapljem in mantovskim markizem (Sanudo, 1879–1902, I, 1014).

20 Maksimilijan je sicer le malo konsultiral z beneškim poslancem in je (maja 1498) skoraj vse poslance iz Italije odpustil (Sanudo, 1879–1902, I, 953, 963, 986).

21 Novica je v Benetke prispela preko ferrarskega vojvode 13. 4. 1498 (Sanudo, 1879–1902, I, 936).

22 Zahtevo po Milanu je francoski kralj utemeljeval na osnovi sorodstvenih povezav z družino Visconti, ki je pred družino Sforza vladala v milanski vojvodini (Cusin, 1977², 509).

vse bolj približevala Franciji in z Ludvikom XII. začela dolgotrajna pogajanja na rovaš konkurenčnega soseda Sforza (Sanudo, 1879–1902, I, 955 sl.).²³

Junija 1498, na dan sv. Janeza Krstnika, je v Benetke (zopet) dospelo (lažno) sporočilo o smrti goriškega grofa (Sanudo, 1879–1902, I, 999). Novica, da je *in Elemagna ... morto el conte Bernardo (!) di Goricia stato assa' mexi amalato ...*, ki ga je poslal furlanski namestnik Morosini, je bila že naslednji dan demantirana s poudarkom na zelo slabem zdravstvenem stanju grofa Leonharda. Sanudo tudi tokrat ne pozabi dodati, da pripada Goriška po smrti grofa, ki je brez dedičev, Benetkam in da je tudi zadnji grof prejel investituro od Signorije, a v isti sapi pristavi: "... *non si trova el privilegio. Pur tutto el Friul dice è feudo nostro ...*". Ob lažnem preplahu se je takoj sestal Svet desetih skupaj s senatovimi organi. V Patriji je bil postavljen nov namestnik, Domenico Bollani. Pricurljala pa je na dan tudi do tedaj prikrišana skrivnost, da so vrhovi Serenissime v tajnih dogovorih z goriškim glavarjem Virgilom von Graben (*in Goricia si ritrova uno tedesco capitano chiamato domino Virgilio, ch' è tutto amico di la Signoria nostra*).

Graben je bil že dolga leta goriški glavar in ker se je goriški grof le malokrat zadrževal v Gorici, je glavarjeva oblast lahko imela večjo težo kot običajno. Že leta 1487 je prvič čez Benetke zavel lažen preplah o grofovi smrti in takrat so že potekala pogajanja z goriškim glavarjem preko namestnika v Patriji. Signorija je trdno verjela, da je glavarja pridobila zase in računala, da bo po Leonhardovi smrti Republiki odprl goriška vrata, obljubljena pa mu je bila visoka nagrada 20.000 dukatov in investitura goriških posesti v Furlaniji. Signorijo je bil dolžan obveščati o Maksimilijanovih načrtih, leta 1493 pa se mu je po beneških obljubah obetala še večja vsota denarja in celo patriciat ter s tem vstop v beneški Veliki svet. Glavar je bil očitno pripravljen sodelovati s Signorijo s pridržkom, da bo ostal zvest grofu Leonhardu do njegove smrti (Cusin, 1937/38, 98, 101; Cusin, 1977², 502; Wiesflecker, 1948, 373–376; Seneca, 1960, 68–69). Razkrita skrivnost o tajnih pogajanjih je morda prišla tudi do Maksimilijanovih ušes, kajti Habsburžan si je prizadeval, da bi bil Virgil odslovljen s položaja goriškega deželnega glavarja in je poskušal na to mesto spraviti Simona z Vogrskega (von Ungerspach), ki bi mu v primeru grofovega pristanka dal v zastavo grad Goldenstein. Toda grof Leonhard je vztrajal pri svojem dolgoletnemu glavarju (Wiesflecker, 1948, 379–380; Baum, 2002, 145). Simonu, ki je nosil plemiški naslov po kraju Vogrsko v goriški grofiji, je habsburški rimski

kralj očitno precej zaupal, saj mu je poveril (skupaj z Bernhardom Raunacherjem in Heinrichom Haydnom) izvršitev pogodbe o permutaciji iz leta 1497, podeljena pa mu je bila tudi funkcija tržaškega in devinskega glavarja (Tavano, 1997, 41, 43, 45). Graben je torej še naprej ostal goriški deželni glavar, zato ga je menda Maksimilijan poskušal pridobiti z različnimi ponudbami, ki naj bi jih glavar odbil in še konec 1499 je Svet desetih skrbelo, če bo Graben še ostal na svojem položaju (Cusin, 1937/38, 105; Seneca, 1960, 70–71).

Kljub temu, da je bila Maksimilijanova pozornost poleti in jeseni 1498 bolj usmerjena v Burgundijo, kjer je bil v sporih s Francozi zaradi mejnih ozemelj, Italije skladno s svojimi političnimi načrti nikakor ni hotel puščati ob strani. Z Milanom je bil tesno povezan, poslabšani odnosi z Benečani pa so odsevali tudi v vojaških okrepitvah habsburških krajev, ki so se kakor klini zajedali v Furlanijo – npr. Pordenona (Sanudo, 1879–1902, I, 1008). Utrjevali so tudi Gorico – sporoča konec **oktobra** 1498 iz Vidma Domenico Bollani, namestnik v Patriji – prav tako tudi Krmin, od 1497 *locho di l' imperador, over re di romani*; dela so opravljali v veliki naglici mojstri iz Coma, mesta, ki je pripadal milanski vojvodini. Finančno pa je dela menda pokrival *Simon Focher* (Sanudo, 1879–1902, II, 89).²⁴ Poročilo o hkratnem utrjevanju Gorice in Krmina je zanimivo tudi zato, ker kaže na skupno načrtovano delo v sosednjih dveh krajih, ki pa nista bila oba (še) habsburška, a vendar dobimo občutek, kakor da gre za isto oblast. V ozadju je slejkoprej čutiti nekakšno sodelovanje med Maksimilijanom in goriškim grofom, morda tudi zavoljo Leonhardove politične šibkosti. Habsburžan je namreč že pozval nosilce oblasti na Goriškem, naj ga po Leonhardovi smrti sprejmejo kot zakonitega naslednika goriškega grofa in sledijo direktivam regimenta v Innsbrucku (Wiesflecker, 1948, 379 (op. 104); Baum, 2002, 145). Toda beneška obveščevalna mreža je bila razpredena takorekoč po "celem svetu", zatorej, zakaj ne bi bila prisotna tudi v Gorici. Tu je deloval neki Rigo, ki je spremljal vse novice v mestu ob Soči in pošiljal podatke furlanskemu namestniku, ta pa jih je pošiljal naprej v Benetke. Tako preko beneškega kronista izvemo, da naj bi se v **novembru** 1498 zbralo v Gorici čez 4000 (!) ljudi in da *todeschi mostrava haver animo cativo* zoper Benečane (Sanudo, 1879–1902, II, 119). Beneški zaupnik, pogosto imenovan *Rigo todescho*, je pravzaprav Henrik, ki je bil, kakor šele januarja 1501 poroča Sanudo, upravitelj (*governador*) opatije v Rožacu (Sanudo, 1879–1902, III, 1328).

23 V začetku septembra je Signorija razpravljala o francoskem predlogu glede beneške pomoči Francozom pri zasedbi Milana (Sanudo, 1879–1902, I, 1066–1067). Mnenja o sodelovanju s Francijo niso bila enotna. Veliko je bilo tudi razprav, na kakšen način in pod kakšnimi pogoji naj gredo v Ligo s kraljem Ludvikom XII., toliko bolj ker se je kaj kmalu nakazovala tudi turška grožnja (Sanudo, 1879–1902, II, 123–124, 143–144). Pogajanja se bodo zavlekla vse do februarja 1499 (II, 453–455).

24 Verjetno se s *Simonom Focherjem* misli na že omenjenega pretendenta za goriško glavarstvo Simona z Vogrskega, kajti Volker je bilo precej razširjeno ime v tej plemiški družini.

Poslabšanje odnosov na lokalni ravni med Maksimilijanom in Benetkami se kaže tudi v habsburški zahtevi po Bassanu, ki je po besedah beneškega kronista že več kot sto let v domeni Signorije (Sanudo, 1879–1902, II, 11).²⁵ Tudi z izbiro novega glavarja v habsburškem Trstu, Benečanom sovražno nastrojenega Milančana Erazma Brascha, Republika sv. Marka ni mogla biti preveč zadovoljna (Sanudo, 1879–1902, II, 270–271; Cusin, 1937/38, 510–513).²⁶ Ravno tako so iz beneškega Tržiča (Monfalcone) prihajale vesti o neklih sporih s *todeschi* (Sanudo, 1879–1902, II, 317).

Maksimilijanov sovražen odnos do Serenissime je bil – morda tudi na osnovi dognanj o francosko-beneškem sporazumevanju – vse bolj odkrit. Na prelomu let 1498/99 v Dnevnikih preberemo, kako habsburški kralj zbira vojsko in poskuša pridobiti zoper Benečane tudi ogrskega kralja. Želel bi odvzeti beneški monopol nad stolico oglejskega patriarhata in imeti goriškega grofa na svoji strani, ki naj se nikakor ne podredi Benetkam. Namestnik v Patriji je poročal, da je Maksimilijan odstopil nekaj gradov (Pordenone, Krmin, Belgrado, Castelnuovo) v zastavo saškemu volilnemu knezu, kar naj bi tudi pomenilo, da rimski kralj pripravlja veliko vojsko, ki naj bi jo poslal nad Republiko (Sanudo, 1879–1902, II, 295).²⁷

1499

V začetku leta 1499 so iz Ljubljane v Videm pricurjale novice o vojaških premikih (Sanudo, 1879–1902, II, 353). Benetke pa so glede Gorice še vedno veliko stavile na glavarja Virgila von Graben in bile pripravljene ugoditi marsikateri njegovi želji. Ta je namreč **januarja** 1499 preko furlanskega namestnika Bollanija prosil Signorijo, naj se njegovemu sinu vrne nek beneficij goriške župnije, pripadajoče Ogleju, ki ga je pridobil od goriškega grofa, imetnika patronatne pravice v tej župniji. Beneficij je patriarh Domenico Grimani podelil nekemu Firencanu. In *per esser dito capitano molto nostro*, je Signorija takoj intervenirala in Grimani (Benečan po rodu), ki se je takrat nahajal v Čedadu, je prošnji ugodil (Sanudo, 1879–1902, II, 326).

Maksimilijan je na drugi strani z gotovostjo pričakoval nov plen "na vratih Italije". Njegovi italijanski načrti so seveda segali še mnogo dalj, vendar so bile

prevelike politične ambicije v Italiji nedosegljive. Ne le, da ni zmožal uspešno delovati izven cesarstva, nevarnost je prežala v njem samem – že zaradi finančne nemoči, saj je bil v veliki meri odvisen od nemških knezov, ki so večina sledili svojim parcialnim interesom in jim ni bilo veliko mar za velikopoteznost Maksimilijanovih svetovnih načrtov, tako da je habsburški kralj prišel v spor z marsikaterim izmed nemških velikašev. Tudi njegov sin Filip ga ni podprl. Maksimilijan se je čutil vse bolj izoliranega (Wiesflecker, 1991, 110–112). Februarja 1499 sta Benetke in Francija s podporo papeža sklenili sporazum in sta se lahko mirno pripravljali na razkosanje Milana, toliko bolj, ker so švicarsko-nemška nesoglasja in želja kantonov po neodvisnosti vodili do krvavih spopadov, ki so se razvneli prav v februarju tega leta. Francozi in Benečani so seveda podpirali Švicarje (Sanudo, 1879–1902, II, 400 sl.). Republika sv. Marka je aprila pod določenimi pogoji pristala na sporazum glede Pise, ki ga je pripravil ferrarški vojvoda in za katerim je stal tudi milanski *dux*, ki je zaradi vse večje nevarnosti igral na karto miru, ki naj bi povezal italijanske sprte države. Lodovico Sforza se je dejansko lahko naslanjal le na Maksimilijana in mu nakazoval ogromne vsote denarja ter poskušal pripomoči k sporazumu med Nemci in Švicarji, a s slabim uspehom (Sanudo, 1879–1902, II, 481 sl.). Medtem so v Benetke dospеле vznemirljive vesti o turških vojnih pripravah v Konstantinoplu, pri čemer so se vse bolj širile domneve, da milanski vojvoda ščuva Turke proti Signoriji (Sanudo, 1879–1902, II, 658 sl.).²⁸ Obtožbe o sporazumu s Turki so letele tudi na Erazma Brascha (Cusin, 1977², 514).

Prav stalna potreba po denarju je morala nagovoriti Maksimilijana, da je **maja** 1499 prek svojega poslanca v Benetkah želel pogledati v stare račune za časa ekspedicije rimsko-nemškega kralja v Italijo. Zanimivo, da je Signorija povezala ta finančni problem z ustrežno rešitvijo vprašanja Gorice (Sanudo, 1879–1902, II, 722, 727).²⁹

V začetku junija so iz Kopra v Benetke priromale vesti o turških pripravah na vpad na Kranjsko in v Furlanijo, iz Gradišča pa o pomanjkanju vojakov, medtem ko so se nemški vojaki zbirali v bližnjih krajih in se je utrjeval Maksimilijanov Krmin (Sanudo, 1879–1902,

25 Take zahteve so se ponavljale tudi spomladi 1499 (Sanudo, 1879–1902, II, 655, 689, 718).

26 Čez pol leta, junija 1499, se je novi tržaški glavar pritoževal zaradi kraje konjev na mejnem območju nekje med Tržičem (Monfalcone) in Devinom (Sanudo, 1879–1902, II, 807–808, 821). Brascha milanskemu vojvodi Moru julija 1499 piše, da če se bodo Benetke dokopale do Gorice, bo lahko ves Kras s Trstom vred postal njihova domena (Cusin, 1977², 515).

27 Tavano iz objavljenih Maksimilijanovih dokumentov navaja o podelitvi treh gradov (Krmin, Belgrado in Castelnuovo) v zastavo Frideriku Saškemu v letu 1498 (Tavano, 1997, 55). Baum (Baum, 2002, 145) k omenjenim trem gradovom dodaja še Codroipo. Vprašljivo je, koliko so se te podelitve v praksi tudi izvršile (Cusin, 1977², 509 in op. 47).

28 To je zatrjeval tudi Marco Lippomano, beneški poslanec v Milanu, ki so ga Benečani zaradi bližajoče se vojne poklicali domov (Sanudo, 1879–1902, II, 1032).

29 Nemški poslanec je – ob tem ko je zatrjeval, da je hotel le videti račune in ne zahtevati denarja – sprejel takšen odgovor z nezadovoljstvom.

II, 785–786). Republika se je odzvala z različnimi ukrepi. Signorija se je namenila v Furlanijo poslati okrepitev (svojo vojsko in najemnike – stratiote³⁰) zaradi možnosti turških vpadov, za "generalnega upravitelja" (*provedador zeneral*) v Patriji je bil izvoljen Andrea Zancani (*Zanchani*), ki je odpotoval v Gradišče (Sanudo, 1879–1902, II, 841 sl.). V začetku **julija** 1499 beneški kronist zapiše, kako je goriški glavar Graben obvestil namestnika Bollandija v Vidmu, da se na Hrvaškem zbirajo Turki z namenom, da bi vdrli na ozemlje Benetk. Na Hrvaško je bil poslan oglednik (neki "tolovaj" iz Gorice), da bi poizvedel o dejanskih turških namerah. Goriški glavar je ukazal, naj se oskrbi utrdbе (*fortezze*) z žitom, beneški obveščevalec Rigo pa je sporočal Signoriji, da je "njegov grof" (dejansko pa goriški glavar) naklonjen Benetkam, da si Maksimilijan želi napasti Republiko in da bo glavar o vsem obvestil Signorijo (Sanudo, 1879–1902, II, 878 sl.).³¹ Medtem je bila demantirana lažna novica o prihodu stotih Maksimilijanovih konjenikov v Devin, pač pa naj bi se v Ljubljani zbirala vojska (Sanudo, 1879–1902, II, 888–889, 897, 964).

Na osnovi različnih poročil je v juliju strah pred kazajočimi se turškimi vpadi naraščal. Zaradi turške nevarnosti so se vrstili številni pozivi Signoriji iz Vidma, Gradišča, Tržiča, Kopra, Izole in iz drugih krajev pod beneško oblastjo z željo po novih vojaki, orožju in proviantu. Graben je ob opozarjanju na bližino turške nevarnosti zanikal beneška sumničenja, češ da *todeschi* podpirajo Turke in jim puščajo prosto pot; zatrdil je, da bo dal znamenje (*far segno*), ko se bodo Turki približali in da ima ukaz od goriškega grofa, naj jim zapre pot (*non li dar passo*). Čeprav je ob tem svaril, da Turki niso daleč, je nekaj dni kasneje, konec julija, zanikal možnost skorajšnjega prihoda Turkov (Sanudo, 1879–1902, II, 964–965, 985). Tudi od beneških oglednikov so prihajale vesti, da zaenkrat Turki še ne bodo prišli v Furlanijo, da pa imajo ta namen in da je Skender paša zbral v Bosni okrog 18.000 vojakov (Sanudo, 1879–1902, II, 971, 974).

Poleti so potekali konkretniji dogovori s Francozi o napadu na milansko vojvodino in nekateri v Benetkah so prav zaradi turške grožnje dvomili, ali je pravi čas za takšne podvige, iz Francije pa so prihajale spodbude za dokončno beneško odločitev, toliko bolj, ker je bil Maksimilijan popolnoma zaposlen s Švicarji in ker naj

bi Francozi v primeru turškega napada na Benetke priskočili na pomoč (Sanudo, 1879–1902, II, 880–881). Francosko-beneški napad je visel v zraku. V tem ozračju se omenja tudi Peter Bonomo, kasnejši tržaški škof, ki je bil takrat Maksimilijanov poslanec pri Lodovicu Moru v Milanu (*Piero di Bonomo, overo di Trieste, orator cesareo a Milan*). 31. julija so prijeli kurirja, ki je iz Milana nesel pisma habsburškemu kralju in med temi je dvoje pisem podpisal Bonomo. V njih poudarja težko stanje milanskega vojvode, ki ima premalo vojske in je celo pred odločitvijo, da bi zbežal iz Milana; če ne bo pravočasne nemške pomoči, bo z Milanom konec (Sanudo, 1879–1902, II, 998–1000).

Ta konec se je nezadržno bližal. Benečani so se **avgusta** 1499 odločili za sinhron napad s Francozi na sosednjo vojvodino – kljub ponovnim številnim grožnjam, ki so jih prinašala "turška poročila" z vzhoda. Očitki o vzpodbujanju Turkov k napadu na Benetke, ki so leteli v prvi vrsti na Mora, pa tudi na Maksimilijana, so očitno zadeli tudi goriškega grofa, ki je ob neki priložnosti³² v pismu iz Lienza zagotovil, da nikakor nima nič z *infedeli* (Sanudo, 1879–1902, II, 1034–1035). Konec koncev bi bila tudi njegova grofija v primeru prihoda Turkov v Furlanijo v nevarnosti. Gotovo tudi zategadelj, in ne le zaradi možnih načrtovanih vojaških akcij proti Republiky, so Benečani na področju grofije in tudi drugod v habsburških bližnjih deželah in mestih zaznali vojaške premike in druge obrambne ukrepe. Koprski podestat in glavar Alvise da Mulla (*Alvixe da Mulla*) je sporočil v Benetke, da mu je tržaški škof naznanil prihod glavarja iz Ljubljane s 50 konjeniki v Trst, podestat v Miljah (Muggia) Federigo Ferro (*Ferigo Ferro*) pa je dodal, kako se je v Ljubljani zbralo 7000(!) vojakov, ki naj bi se podali nad mline na Rižani (*Risam*), ki služijo Kopru. Posebej se omenja Krmin in za ta kraj pravi furlanski namestnik, da je dobro utrjen in je v njem precej Nemcev (vojakov), nekateri od teh so prišli iz Ljubljane (Sanudo, 1879–1902, II, 1047 sl.). Iz Vidma pa so prihajala nova opozorila, da je na pohodu iz Ljubljane vojska 7000 mož, ki ji poveljuje (Čeh) Jakob *Jachel*, in da se bojijo napada, nakar so takoj zaukazali, naj iz Čedadada zavarujejo Tolmin (*Tulmim*) oziroma *castello ivi propinquo importante* (Sanudo, 1879–1902, II, 1130, 1139, 1161). Medtem so proti koncu avgusta potekali spopadi v severni Italiji in – kot je ugotavljal Bonomo – je bila premoč Francozov, Benečanov in

30 V nadaljevanju kronike je več poročil iz Furlanije o zahtevah po plačah vojakom. Stratioti so se vsaj deloma izkazali za nezanesljive, kar je poskušal izkoristiti tudi milanski vojvoda, ki je hotel v Štivanu pri Devinu s pomočjo nekega stratiota z boljšimi ponudbami speljati nekaj stratiotov, nekaj pa jih je pobegnilo v Krmin (Sanudo, 1879–1902, II, 1024). Ta milanski stratiot *Franzi Tarona* se je očitno nato zatekel v Gorico (Sanudo, 1879–1902, II, 1117).

31 Kaže, da so Grabnu včasih kar "nadeli" naslov grofa – *conte di Goricia, zoè misier Virgilio*.

32 Goriški grof je Signorijo obvestil, da so pri kraju Botistagno, ki je bil pod beneško jurisdikcijo, prijeli nekega Švicarja, ki je v goriški grofiji delal škodo. V odgovoru so Benečani zahtevali, naj se ga – ker je bil prijet na njihovem ozemlju – izroči nazaj (Sanudo, 1879–1902, II, 1070, 1094), a je grof to odklonil (Sanudo, 1879–1902, II, 1117).

drugih zaveznikov prevelika, toliko bolj, ker je bila kljub Maksimilijanovim obljubam Moru in kljub pritožbam v Benetkah, ki jih je tam 1. 9. izrazil nenajavljeni habsburški poslanec Jurij Elacher (Sanudo, 1879–1902, II, 1183), nakazajoč Signoriji skupno turško nevarnost,³³ nemška pomoč zdaleč premajhna, ne toliko zaradi neiskrenosti, ampak zaradi nemoči rimskega kralja. Grof Gian Giacomo Trivulzio (*Triulzi*), poveljnik francoskih čet v Italiji, je že v začetku septembra z vojsko vkorakal v Milan in ga zagotovil francoskemu kralju Ludviku XII., Lodovicu Sforzi pa je uspelo zbežati na sever, v Maksimilijanovo okrilje, da bi od tam z njegovo pomočjo poskušal izpeljati "rekonkvisto" Milana. Francozi in Benečani so si razdelili bogati plen milanske vojvodine (Sanudo, 1879–1902, II, 1195 sl.).

Vprašanje Gorice je bilo vsekakor v ozadju "milanskih dogodkov" in Maksimilijanova skrb je bila vendarle bolj usmerjena v vojvodino, ki je zanj na široko odpirala vrata v Italijo. Kljub temu si je seveda želel zagotoviti tudi manjšo, a strateško le precej pomembno grofijo. **Septembra** 1499 so se iz Vidma v Benetke še naprej stekale vesti o precejšnjem številu nemških vojakov, ki se zbirajo v Krminu, Gorici in Ljubljani (Sanudo, 1879–1902, II, 1211). Tu zopet ne gre prezreti dejstva, da se Gorica omenja v isti sapi z dvema habsburškima krajema, kar daje slutiti, da je Maksimilijan že jemal Gorico kot "svojo". Na to bo nesojeni cesar moral počakati še slabo leto dni, ko mu bo Goriška padla v roke. Se je pa tistega septembra (13. 9.) zrušil del obzidja goriškega velikega stolpa, kakor je iz Gradišča domov sporočil Zancani (Sanudo, 1879–1902, II, 1326).

V tem je bila vojna med Benetkami in Veliko porto že v polnem teku in iz Levante so prihajale vesti o beneških porazih. Turki so se tudi pripravljali na vpad v Furlanijo in sledile so mrzlične obrambne priprave (Sanudo, 1879–1902, II, 1290 sl.). Podobno tudi na habsburški strani – v Krmin naj bi prišlo 260 novih vojakov,

v Pordenone pa iz Innsbrucka dva velika možnarja (Sanudo, 1879–1902, II, 1355). Strah je naraščal, ko so je izvedelo, da se Turki z okoli 12.000 možmi (kasneje se je izkazalo, da jih je bilo dejansko več kot pol manj) preko Kočevskega in Loža bližajo Goriški in Furlaniji (Sanudo, 1879–1902, II, 1360 sl.; III, 38). 28. septembra opoldne so pod Gorico na več mestih prekoračili nizko Sočo in se najprej zaustavili nekje na ravnini med Gradiščem in Vidmom. Do 4. **oktobra** 1499 so silovito pustošili po Furlaniji in odpeljali ter pobili veliko ljudi (Sanudo, 1879–1902, II, 1380–1381; Tavano, 1999, 53).³⁴ S Turki so se spopadli tudi nemški vojaki iz

Sl. 2: Del krilnega oltarja v kapeli gradu Bruck pri Lienzu z upodobitvijo goriškega grofa Leonharda (circa 1500).

Fig. 2: Section of a wing altar in the chapel of the Bruck castle near Lienz with a portrait of Leonhard, Count of Gorizia (approx. 1500).

³³ Zapis imena pri Sanudu zelo variira: *Eleger, Alecher, Hellecher*.

³⁴ Sanudo omenja tri poročila o tem, eno iz Gradišča in dve iz Tržiča. Pri zadnjem gre za vsebino pisma, ki ga je podpisal Jurij Elacher, Maksimilijanov poslanec, in ga iz Gorice poslal v Tržič (Sanudo, 1879–1902, III, 6 sl.). Govorilo se je, da so na bregovih reke Soče našli čez 1000 trupel (Sanudo, 1879–1902, III, 23), nekaj skupin Turkov pa naj bi ostalo še nekaj dni po odhodu glavnine v bližini Gorice (Sanudo, 1879–1902, III, 28).

Pordenona, turški poveljnik pa naj bi se z njimi pogajal in jim sporočil, da ima z Maksimilijanom *bona intelligentia* (Sanudo, 1879–1902, III, 9). Beneški vojaški poveljniki pa se niso ravno izkazali. Odločili so se, da ne bodo zapustili utrjenega Gradišča, kar je povzročilo velik revolt med prebivalci Patrije, tako da je bil upravitelj Zancani takoj odstavljen in postavljen pred sodišče (Sanudo, 1879–1902, III, 11 sl.; Seneca, 1960, 58).

Vprašanje Milana in turška nevarnost sta bila tako izraženo v ospredju, da se Gorica do usodnih dogodkov aprila 1500 v Dnevnikih ne omenja. Po jesenskem turškem šoku je prišlo poročilo o prihodu francoskega kralja v Milan, ki pa se je že novembra vrnil domov, da bi ne zamudil praznika sv. Martina. Francoska oblast v Milanu pa še zdaleč ni bila zagotovljena. Milančani so bili vse bolj sovražni do Francozov ter so si zopet zaželeli staro oblast (Sanudo, 1879–1902, III, 23 sl.).

1500

Lodovico Sforza, ki so mu turški uspehi na vzhodu v vojni proti Benetkam prišli še kako prav, se je na Nemškem s podporo Maksimilijana pripravljala na protiudarec in v prvih mesecih leta 1500 se je na severu Italije zopet razvnela vojna. Tokrat je milanski vojvoda plačal še višjo ceno kot prvič. Nemška pomoč je bila zopet premajhna, Francozi pa premočni. Na oljčno nedeljo, 12. **aprila** 1500, ravno na dan, ko je v Lienzu izdihnil goriški grof, so v Benetkah izvedeli, da je bil Lodovico zajet (Sanudo, 1879–1902, III, 85 sl., 214).³⁵ Milan je bil zopet trdno v rokah Francozov.

A pri Gorici so se stvari zasukale drugače. 8. aprila je namestnik Antonio Loredan iz Vidma sporočal Svetu desetih, da je grof Leonhard hudo bolan in da je goriški glavar zaukazal pripravljenost (Cusin, 1937/38, 105–106). Furlanski namestnik je novico izvedel od goriškega glavarja Grabna (Pizzinini, 2002, 188). Gorica in Krmin sta se v tem času vojaško krepila in še naprej so potekala utrjevalna dela s pomočjo mojstrov iz Coma (Seneca, 1960, 71). Svet desetih je takoj (10. aprila) naročil namestniku, naj pošlje v Gorico k Virgilu Riga, da bi zagotovili pogoje za eventualno beneško zasedbo goriškega mesta in gradu. Namestnik je – ne da bi čakal na odgovor iz Benetk – na svojo roko poslal Riga h Grabnu, da bi poizvedel kaj več o grofovem zdravju in o splošni situaciji pod pretvezo pogajanj o ukrepih zoper Turke. Signorija je sklenila počakati Rigov odgovor, ne glede na govorice o grofovi smrti, ki so se že 12. aprila razširile po goriški deželi (Cusin, 1937/38, 106; Seneca, 1960, 71–72). Maksimilijan se je tiste dni nahajal v Augsburgu in novica o Leonhardovi smrti na

gradu Bruck je do njega prišla preko Innsbrucka; 17. aprila se je proglasil za legitimnega naslednika goriških grofov in nemudoma pooblastil kranjskega glavarja Viljema Turjaškega, koroškega glavarja Ulrika von Weisspriach, tržaškega in devinskega glavarja Simona z Vogrskega, postojnskega glavarja Bernharda Ravenskega (Raunacherja), kranjskega vicedoma Jurija Ecka, Jurija Elacherja in druge, naj se v njegovem imenu pogodijo z goriškim deželnim plemstvom glede njihovih privilegijev in poskrbijo za vse potrebne ukrepe za prevzem gradov, mest in krajev in za vzpostavitev habsburške oblasti na goriškem ozemlju, po potrebi tudi s pomočjo denarnega "nadmestila" do 1000 renskih goldinarjev posameznikom (Coronini, 2000², 64; Tavano, 1997, 50; Pizzinini, 2002, 190).³⁶ V Benetke je vest o smrti grofa Leonharda prek Vidma dospela na veliki četrtek 16. aprila. Sanudo sporoča, da je grof umrl na cvetno nedeljo in da je bil pokopan naslednji dan ter dodaja, da je Virgil *di Gronburch* (!), dolgoletni goriški glavar in prijatelj Benetk, iz Gorice odšel v Lienz. V Gorici je ostal njegov sin Luka. Signorija, ki je imela Goriško za svoj fevd, je upala, da bo deželo in goriško utrdbo lahko dobila z denarjem. V Furlanijo je sicer poslala Bartolomea d'Alviano z vojsko. Ožji oblastni organi pa so se še naprej posvetovali o vprašanju Gorice (Sanudo, 1879–1902, III, 231). Kmalu so izvedeli za Rigovo poročilo, poslano 15. aprila, da se Graben izmika in da hoče obiti sporazum s Signorijo, nakar je Svet desetih pustil proste roke furlanskemu namestniku, ki naj Grabnu ponudi še več denarja (do 30.000 dukatov) in popusti še v nekaterih drugih zahtevah (Cusin, 1937/38, 107; Seneca, 1960, 73; Tavano, 1999, 54; Pizzinini, 2002, 190). Na veliko soboto se je sicer razširila novica, da so v Gorico vkorakali stratioti na čelu z videmskim plemičem Nicolôm Savorgnanom (*Sovergnan*), a to so bile le pobožne želje. Beneški oblastni organi so v tistem času okrog velike noči precej razpravljali o problematiki Gorice, a kot pravi naš kronist, *O seguite* (Sanudo, 1879–1902, 237–238). Benečani so se vseskozi zanašali na goriškega glavarja, ki jim je obljubljal, da bo poskrbel za mirno predajo goriške dežele Republiki, vendar so se pri tem močno ušteli. Virgilov odhod iz Gorice je nakazoval drugačno politično usmeritev tega neformalnega "goriškega grofa". Ob smrti svojega nadrejenega je ravnal povsem drugače od pričakovanih Signorije. Potem ko je Svet desetih izvedel, da naj bi bil Virgil von Graben močno bolan, je poskušal s podobnimi ponudbami pridobiti na svojo stran Virgilovega sina Luko (Cusin, 1937/38, 107–108; Seneca, 1960, 73; Tavano, 1999, 54). Pismo, poslano na veliko noč iz

35 Bivši milanski vojvoda je bil odpeljan v Francijo (Sanudo, 1879–1902, III, 244, 265), kjer je kot ujetnik leta 1508 tudi umrl (Wiesflecker, 1991, 122).

36 Po Wiesfleckerju je Maksimilijan takoj zaukazal grofom nassauskemu, zollernberškemu in fürstenberškemu naj s 300 konjeniki, preden bodo v Benetkah izvedeli za novico, odjezdijo v Gorico in sprejmejo v njegovem imenu poklon (Wiesflecker, 1948, 380).

Vidma s priloženim pisanjem Riga iz Lienza, je razjasnilo dejansko stanje glede vprašanja Gorice. Rigo je pojasnil, kako je Virgil von Graben, zvest svojemu gospodu Leonhardu, pred šestimi tedni odšel k njemu in izvedel, da je grof sklenil dedno pogodbo z Maksimilijanom, nakar mu je moral priseči, da bo prepustil Gorico samo kralju Maksimilijanu. Zato je prekinil pogajanja z Republiko, s katero pa je še naprej pripravljen sodelovati pri skupni obrambi pred morebitnimi turškimi vpadi (Cusin, 1937/38, 108; Seneca, 1960, 73–74; Baum, 2000, 233; Pizzinini, 2002, 191). Namestnik v Patriji je Riga takoj poslal v Gorico k Virgilovemu sinu. Upal je namreč, da bo morda Luka, ki ni bil vezan na zvestobo grofu, kakor je to veljalo za očeta, upošteval pravni vidik, ki so ga zagovarjali v Benetkah glede pripadnosti Gorice Republikli sv. Marka (Cusin, 1937/38, 109; Seneca, 1960, 74–75; Pizzinini, 2002, 191). Toda nadaljnji dogodki so pokazali, da so bila takšna dogovarjanja povsem neuspešna. Iz Tržiča (Monfalcone) so kmalu sporočili, da je nekaj Nemcev šlo proti Gorici, da bi vstopili, pa jih niso hoteli sprejeti. Govori se, pravi tržiški podestat Diedo, da sta v mestu dve struji, *una di l'imperador, l'altra San Marco*, kmalu zatem (20. aprila) pa dodaja, da je v Maksimilijanovem imenu vkorakal v Gorico ljubljanski glavar (Viljem Turjaški) s 30 možmi in da *missier Virgilio, qual era amalato, stava meo, è a scritto al fiol non la dagi a la Signoria nostra* (Sanudo, 1879–1902, 250, 254). Pri goriškem glavarju je očitno šlo za diplomatsko bolezen in morda res ni izključiti, da je Graben ves ali krajši čas igral dvojno igro, saj so bile informacije s pogajanj z Benečani za habsburškega kralja še kako koristne (Cusin, 1937/38, 110; Coronini, 2000², 63; Tavano, 1997, 41).³⁷ 27. aprila so v senatu prebrali pismi furlanskega namestnika Antonia Loredana iz Vidma in gradiščanskega upravitelja Bartolomea di Priuli (*Bartolo di Prioli*), v katerih sporočata, kako so Goričani 23. aprila prisegli zvestobo trem Maksimilijanovim odposlancem, med katerimi je bil tudi Jurij Elacher (Sanudo, 1879–1902, III, 263). Kmalu je dospela še vest, kako je Virgilov sin Luka Graben predal novim oblastnikom goriško trdnjavo (grad), v katero so dovažali strelivo, v naslednjih mesecih pa so prihajali tudi novi vojaki (Sanudo, 1879–1902, III, 271, 310, 349; Tavano, 1999, 76). Svet desetih je tudi uradno priznal svoj poraz (Seneca, 1960, 76).

Gotovo je na beneško počasno ravnanje v primeru Gorice vplivala tudi turška vojna. V aprilu so zopet prihajala grozeča obvestila o turških nakanah v Furlaniji

(Sanudo, 1879–1902, III, 256 sl.), verjetno pa ne gre prezreti dejstva, da se je Signorija preveč zanašala na diplomatske in finančne sposobnosti, premalo pa upoštevala dejstvo, da so bili prebivalci Goriške, vsaj njihovi višji sloji, bolj povezani z nemškim prostorom, tako zaradi sorodstvenih in kulturnih povezav kakor tudi na osnovi političnih interesov, ki so se prepletali s habsburško hišo (Cusin, 1977², 514, 516; Cusin, 1937/38, 111–112).³⁸ Morda je šlo tudi za patriotizem, za upanje,

Sl. 3: V času beneškega doža Leonarda Loredana (1501–1521) so Benečani poskušali dobiti takrat že habsburško Goriško. Slika Giovannija Bellinija (Zwingle, 2001, 31).

Fig. 3: Under the rule of the Doge Leonardo Loredan (1501–1521) the Venetians tried to conquer Hapsburg Gorizia. Painting by Giovanni Bellini (Zwingle, 2001, 31).

37 Maksimilijan je po pridobitvi Gorice Virgilu in njegovemu sinu Luki podelil nekatere pravice, denar in posesti (Wiesflecker, 1948, 383; Coronini, 2000², 64, 68 (op. 55); Tavano, 1997, 40, 51; Tavano, 1999, 57). Vendar pa Graben ni nadaljeval svoje glavarske kariere; za prvega glavarja habsburške Goriške je bil januarja 1501 imenovan Andreas von Liechtenstein (Tavano, 1999, 57, 60).

38 Cusin navaja Jurija Elacherja, ki je bil brat nekega uradnika umrlega goriškega grofa. Lahko dodamo npr. tudi omenjenega Simona z Vogrskega, ki je za habsburškega kralja opravljal pomembne glavarske in druge funkcije. Dejstvo, da je goriški grof raje bival v Lienzu, tudi priča o "preferencah nemškoorientirane kulture" (Tavano, 2000, 25).

da bi se ohranila enotnost Leonhardove dediščine (zaman – kajti Pustertal z Lienzom je bil kmalu priključen k Tirolski) pod habsburško oblastjo (Coronini, 2002², 64–65). Maksimilijanu je torej uspelo Goriško vključiti med svoje dedne dežele – paradoksalno prav v letu, v katerem je njegova politična vloga v Evropi dosegla najnižjo točko v vsem obdobju njegovega vladanja (Wiesflecker, 1991, 125). Goriška seveda nikakor ni mogla odtehtati izgube Milana, pa vendar je Habsburžanu zagotovila pomembne pozicije v tem prostoru ob Soči. Benetke se sicer še dolgo niso hotele odpovedati goriški deželi. Že v naslednjih mesecih so po-

skušale z diplomatskimi akcijami (Seneca, 1960, 77 sl.; Pizzinini, 2002, 192–193) in pošiljale poslance in pisma Maksimilijanu,³⁹ volilnim knezom in francoskemu kralju, ki je tudi sam pisal nemškimi volilnim knezom o goriškem vprašanju (Sanudo, 1879–1902, III, 339 sl.), a postajalo je vse bolj jasno, da bi se Goriške lahko polastili le z vojaškim posegom. V nekem Maksimilijanovem pismu 13. julija 1500, poslanim v Mantovo, je v intitulaciji že vključen tudi naslov *conte de Goricia* (Sanudo, 1879–1902, III, 556), naslov, ki so ga Habsburžani obdržali vse do leta 1918.

THE COUNTY OF GORIZIA AND HABSBURG-VENETIAN RELATIONSHIP AT THE END OF THE 15th CENTURY IN THE LIGHT OF MARINO SANUDO DIARIES

Vojko PAVLIN

SI-5000 Nova Gorica, Pod Škabrijelom 3

e-mail: vojko.pavlin@siof.net

SUMMARY

In 1500 the County of Gorizia experienced some epoch-making changes. The last landgrave Leonhard from the age-old family of Gorizia landgraves was replaced at the provincial-princely throne by Maximilian, the Hapsburg. The County of Gorizia became one of Hapsburg hereditary provinces. However, the fight for the heirship of the County of Gorizia was not univocal. In the late Middle Age, when the political power of landgraves of the County of Gorizia declined, there were many European actors, who counted on that little province situated at the edge of the Roman-German Empire and on the threshold of Italy. At the end of the 15th century, the heirship of the County of Gorizia was pretended especially by Venetians, besides the Hapsburgs. At the end of 90-ies, it was obvious that the landgrave Leonhard would leave no descendants and the fight between the two Superpowers became more strained.

A well known Venetian chronicler Marino Sanudo wrote about problems related to the County of Gorizia in last years of the 15th century in the context of the first three parts of his imposing Diaries (orig.: I Diarii di Marino Sanudo 1496-1533). His notes about the County of Gorizia were made by scrupulous and precise nib and enlighten the world events of that time that were met with wide response. French invasion of the Apennine Peninsula, which resulted in the Holy League, to which both, Maximilian and Signoria were included, contrarities between Italian countries, which led to inter fights, French-Venetian alliance in 1499 and the fall of Milano, as well as Maximilian's inclination to universal Empire and his great interest in Italy along with numerous disputes with German princes, Hapsburg-Swiss war in 1499 and Turkish-Venetian war during 1499–1502 – all these and other important events that were placed in the forefront at the turning point of the two centuries influenced the flow of events in relation with the destiny of the County of Gorizia.

Maximilian, who, similarly to his ancestors, expected the landgrave of the County of Gorizia to conclude an agreement on heirship, treated the County of Gorizia as state's direct feudal estate, while the Republic of St. Mark was convinced that it owns the County of Gorizia (the Interior County, while they did not count on the Front County with Lienz, which was also a part of the Gorizia dominion) as feudal estate of the patriarchate of Aquileia, which heirship was acquired by Venetians in 1420. Landgraves of the County of Gorizia were public princes of Roman-German Empire, and according to feudal tradition also Venetian vassals. Sanudo describes contrarities between

39 Sanudo piše, kako je Maksimilijan, potem ko mu je beneški poslanec Marco Beaciano (*Bevazano*) predočil skupno turško nevarnost in goriški problem, imel bone parole, ma più zercha il turcho, et di Goricia mal (Sanudo, 1879–1902, III, 505).

Maximilian and Signoria during 1497–1498 (a permutation of some Gorizia and Hapsburg estates, by which Maximilian acquired important strategic positions in Friuli and frontier incidents related to Venetian fortress Gradišče (Gradiška) by the Soča river, which was built on the land of the County of Gorizia) and unsuccessful negotiations between them.

Sanudo did not miss otherwise hidden information on secrete negotiations of Signoria and the governor general of a County of Gorizia: Virgil von Graben. Venetians intended to assure the County of Gorizia peacefully that way. However, at the critical moment, Graben turned his back on Venetians and took with Maximilian's side, who did not hesitate to send messengers and solders to Gorizia, soon after Leonhard death in 1500 and Gorizia soon agreed to welcome a new provincial prince. Venetians who were at that time in a war with Turkey did not risk a military encounter, which in fact took the place after eight years. Paradoxically, Maximilian won his fight for the County of Gorizia in the year when his political role in Europe due to French success in Milano attained the lowest point in his entire era of ruling.

Ključne besede: County of Gorizia, Count Leonhard of Gorizia, Maximilian the Hapsburg, Venetians, Marino Sanudo

VIRI IN LITERATURA

Antenhofer, Ch. (2002): Lettere tra Sud e Nord: uno sguardo sulla corrispondenza epistolare attorno a Paula Gonzaga e Leonhard di Gorizia. V: La contea dei Goriziani nel Medioevo (a cura di Sergio Tavano). La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 23. Provincia di Gorizia, Libreria editrice Goriziana, 207–226.

Babinger, F. (1956): Le estreme vicende di Paola di Gonzaga, ultima Contessa di Gorizia. Studi Goriziani, XX/1956–2, Rivista della Biblioteca Governativa di Gorizia, 7–19.

Baum, W. (2000): I conti di Gorizia. Una dinastia nella politica europea medievale. La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 21. Provincia di Gorizia, Libreria editrice Goriziana.

Baum, W. (2002): I conti di Gorizia (1420–1500). V: La contea dei Goriziani nel Medioevo (a cura di Sergio Tavano). La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 23. Provincia di Gorizia, Libreria editrice Goriziana, 133–146.

Castri, S. (2000²): Paola Gonzaga – eine Charakterisierung. Anmerkungen über ihre Persönlichkeit anhand der Briefsammlung der Gonzaga. V: circa 1500, Landesausstellung 2000 Mostra storica. Geneve – Milano, Skira, 45–47.

Coronini, G. (2000²): Gli Stati Provinciali goriziani nell'era comitale. V: Atti del convegno per il centenario della nascita di P. S. Leicht e di E. De' Torso, Udine 1975. Ponatis v: Serenella Ferrari Benedetti, Ritratto di Guglielmo Coronini Cronberg (1905–1990) attraverso i suoi scritti. Italia Nostra, Sezione di Gorizia, 50–80.

Cusin, F. (1977²): Il confine orientale d'Italia nella politica Europea del XIV e XV secolo, Milano 1937. Ponatis Trieste, Lint.

Cusin, F. (1937/38): Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X. Memorie storiche forogiuliesi, XXXIII–IV/1937–1938, Udine, Giornale della Regia Deputazione di Storia Patria per le Venetie, sezione per il Friuli, 81–119.

Darovec, D. (1999): Marino Sanudo, Potopis po Istri. V: Stari krajepisi Istre, zbral in uredil Darko Darovec. Koper, Knjižnica Annales Majora, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Pokrajinski muzej Koper, 27–38.

Morelli di Schönfeld, C. (1974²): Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona, Vol. I–II, Gorizia 1855. Ponatis Biblioteca storica della antica e nuova Italia, N. 93, Arnaldo Forni Editore.

Paschini, P. (2000⁴): Storia del Friuli, Udine 1934–1936. Četrti ponatis Udine, Arti Grafiche Friulane.

Pizzinini, M. (2000): Das letzte Jahrhundert der Grafenschaft Görz. V: circa 1500, Landesausstellung 2000 Mostra storica. Geneve-Milano, Skira, 3–12.

Pizzinini, M. (2001): Ritratto del conte Leonardo di Gorizia e Tirolo. V: I Goriziani nel Medioevo. Conti e cittadini (a cura di Sergio Tavano). La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 22. Provincia di Gorizia, Libreria editrice Goriziana, 147–158.

Pizzinini, M. (2002): I rapporti dei conti di Gorizia con la Repubblica di Venezia. V: La contea dei Goriziani nel Medioevo (a cura di Sergio Tavano). La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 23. Provincia di Gorizia, Libreria editrice Goriziana, 179–195.

- Pohl, W. (1994):** Habsburžani. Zgodovina evropske rodbine. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Sanudo, M. (1879–1902):** I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI – MDXXXIII), Vol. 1–58, uredili Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri. Venezia 1879–1902, La Regia Deputazione Veneta di Storia Patria.
- Seneca, S. (1960):** Venezia e Massimiliano in lotta per Gorizia. Studi Goriziani, XXVIII/1960. Rivista della Biblioteca Governativa di Gorizia, 47–112.
- Štih, P. (2002):** Lastniki in posestniki Gorice do nastopa goriških grofov v 12. stoletju. V: Peter Štih, Srednjeveške goriške študije, Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov. Nova Gorica, Goriški muzej, 27–53.
- Štih, P., Simoniti, V. (1996):** Slovenska zgodovina do razsvetljenstva. Celovec-Ljubljana, Mohorjeva družba v Celovcu, Korotan Ljubljana.
- Tavano, S. (1997):** Massimiliano I e Leonardo di Gorizia. Il Friuli e il Litorale in nuovi documenti (1496–1501). Studi Goriziani, LXXXVI/1997. Rivista della Biblioteca Statale Isontina di Gorizia, 29–59.
- Tavano, S. (1999):** Il Friuli e il Litorale fra il 1499 e il 1501. Ancora nuovi documenti. Ce fastu?, LXXV/1999–1. Udine, Rivista della Società Filologica Friulana "Graziadio I. Ascoli", 51–63.
- Tavano, S. (2000):** Die Grafschaft Görz in der italienischen Geschichtsschreibung. V: circa 1500, Landesausstellung 2000 Mostra storica. Geneve-Milano, Skira, 25–28.
- Venuti, G. (1956):** La lenta agonia della Contea di Gorizia. Studi Goriziani, XIX/1956–1. Rivista della Biblioteca Governativa di Gorizia, 57–106.
- Wiesflecker, H. (1948):** Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, LVI/1948. Graz, Hermann Böhlau Nachf. Ges. M.B.H., 329–384.
- Wiesflecker, H. (1991):** Maximilian I.. Die Fundamente des habsburgischen Weltreiches. Wien-München, Verlag für Geschichte und Politik, R. Oldenbourg Verlag.
- Wiesflecker, H. (1999):** Österreich im Zeitalter Maximilians I.. Die Vereinigung der Länder zum frühmodernen Staat. Der Aufstieg zur Weltmacht. Wien-München, Verlag für Geschichte und Politik, R. Oldenbourg Verlag.
- Zorzi, A. (2002):** Venezia, Repubblica di terra e di mare. L'Italia prima dell'Italia. Predgovor Andrea Emiliani, tekst Alvise Zorzi. Milano, Touring Club Italiano.
- Zwingle, E. (2001):** Venice. National Geographic Traveler. Washington.